

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

кафедра

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**«КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА
АДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ»****«COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A PREREQUISITE FOR
ADAPTIVE BEHAVIOR OF CHILDREN OF ELDERLY PRESCHOOL
AGE»**

Виконала: здобувачка денної (заочної) форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Освітня програма «Психологія»
Євтушенко Ольга Володимирівна

Керівник _____
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище,
ініціали) (підпис)

Рецензент _____
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище,
ініціали)

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ ___ від _____ 202_ р.

Захищено на засіданні ЕК
протокол № ___ від _____ 202_ р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

(підпис)

Голова ЕК

(підпис)

Одеса – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВИ АДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ..	8
1.1. Основні підходи до вивчення поняття «адаптивна поведінка особистості» та його структурних компонентів.....	8
1.2. Особливості процесу розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	12
1.3. Стан проблеми розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку в практиці роботи сучасних закладів дошкільної освіти.....	20
Висновки до I розділу	29
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВИ АДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	31
2.1. Характеристика рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку	31
2.2. Шляхи удосконалення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку	42
2.3. Порівняльна характеристика рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.....	48
Висновки до II розділу	55
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	61
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах суспільного розвитку зазнають трансформацій ключові освітні пріоритети, відбувається активне впровадження рідної мови у повсякденну комунікацію та зростають вимоги до комунікативних здібностей особистості, що передбачає не лише формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей, а й визначає стратегічні напрями становлення мовленнєвої особистості, яка повинна оволодіти широким спектром вербальних і невербальних засобів комунікативної взаємодії. У зв'язку із цим перед дітьми старшого дошкільного віку постає завдання навчитися ефективно спілкуватися в різноманітних соціально-побутових ситуаціях, виявляти ініціативність, засвоювати та відтворювати культуру мовленнєвої взаємодії, а також демонструвати стриманість і толерантність у процесі комунікації. Досягнення означених цілей є невід'ємною складовою формування комунікативної компетентності, яка відіграє визначальну роль у соціалізації та подальшому розвитку особистості дитини.

Проблема розвитку комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку набуває все більшої актуальності в контексті сучасної дошкільної лінгводидактики. Її значущість визначається загальними тенденціями модернізації освіти в Україні у XXI столітті й відображається в таких нормативно-правових документах, як Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та Базовому компоненті дошкільної освіти, які сприяють оновленню змісту дошкільної освіти, удосконаленню методичних підходів, технологій та форм навчання, що, у свою чергу, забезпечує ефективний розвиток мовленнєвої культури та комунікативної діяльності дітей.

Чисельні наукові дослідження свідчать, що недостатній рівень розвитку комунікативної компетентності може негативно позначатися на адаптивній поведінці дитини, спричиняючи труднощі у взаємодії з однолітками та дорослими, емоційну нестійкість і знижену самооцінку. Водночас існує обмежена кількість прикладних досліджень, присвячених ефективним

методикам розвитку комунікативної компетентності як фактора успішної адаптації дітей старшого дошкільного віку.

Особливе значення для нашого дослідження мають праці в галузі психології вітчизняних та зарубіжних авторів, в яких було розкрито: сутність та структурні компоненти комунікативної компетенції (М. Заброцький, Дж. Мак Кроскі, А. Маслоу, Я. Морено, Н. Перегончук, Т. Пономаренко, Д. Хант, Д. Хаймс та ін.), проблеми змісту, форм та типів адаптивної поведінки особистості (Ф. Василюк, Е. Еріксон, А. Деркач, С. Максименко, А. Маслоу, С. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, Ж. Піаже, К. Роджерс, Л. Філіпс та ін.), стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях (Л. Джонсон, А. Браун та Дж. Сміт).

Психолого-педагогічні дослідження Д. Богоявленської, О. Бодалева, Л. Венгера, П. Гальперіна, О. Дьяченко, Л. Занкова, О. Запорожця, В. Котляр, Н. Лейтеса, А. Маркова, О. Матюшкіна, М. Подд'якова та інших, свідчать, що саме старший дошкільний вік є сенситивним періодом для формування комунікативної компетентності та реалізації можливостей особистості проявити себе в різноманітних видах діяльності.

Теоретичні засади дослідження проблеми розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що поєднує соціально-когнітивну теорію А. Бандури, концепцію комунікативної компетенції Д. Хаймса, а також дослідження таких науковців, як Н. Бабич та І. Баранець (вплив особистісних, поведінкових та екологічних факторів на формування комунікативних навичок), Г. Беленької, А. Богущ, Т. Коваленко, А. Шевченко (розвиток мовленнєвої компетенції), В. Гнатюка та М. Корольчук (розвиток емпатії), Л. Джонсона та Л. Дмитрук (стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях), В. Гриценко (адаптивна поведінка в умовах соціальної нестабільності), Ю. Ільїної (перцептивно-інтерактивна компетентність), О. Карпенко (соціальна психологія комунікації), Н. Коваленко (особливості розвитку комунікативних

навичок в ігровій діяльності) та В. Кононенко (процес соціальної адаптації особистості).

В процесі вивчення проблеми розвитку комунікативної компетентності було виявлено основне протиріччя, яке полягає в необхідності розвитку комунікативної компетентності, як однієї з провідних умов гармонійного розвитку особистості дошкільника та його успішної адаптації до мінливих умов соціального середовища, і недостатньою системністю застосування діагностичних та розвивальних методик, що закономірно призводить до фрагментарності педагогічного впливу та ускладнює процес формування стійких комунікативних навичок та вмій. Дане протиріччя обумовило вибір нами теми дослідження – **«Комунікативна компетентність як передумова адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити процес розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

- на основі аналізу психолого-педагогічної, лінгвістичної та науково-методичної літератури з'ясувати стан проблеми в психолого-педагогічній теорії та в освітній практиці;
- визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку;
- розробити й апробувати експериментальну модель розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – комунікативна компетентність дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – процес впливу рівня розвитку комунікативної компетентності на адаптивну поведінку дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: теоретичні: системний аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної та ніуково-методичної літератури з питань розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку; теоретичне обґрунтування і розробка системи розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку; емпіричні: діагностичні (діагностичні завдання, що включали: методику «Виявлення рівня комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку» (в адаптації Н. Бабич), методику І. Мельник «Оцінка мотивації до спільної діяльності», тестову методику Р. Вільямса «Мотивація спілкування», методику Н. Коваленко «Оцінка комунікативних навичок у грі», тестову методику Л. Джонсона «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях», методику А. Брауна «Соціометрія для дошкільнят» та шкалу дитячої емпатії Дж. Сміта); експериментальні (психолого-педагогічний експеримент: констатуючий першого порядку, формуючий, констатуючий експеримент другого порядку (контрольний)); математично-статистичні: кількісна та якісна обробка результатів дослідження, що передбачає аналіз здобутих даних з метою перевірки та оцінювання ефективності розробленої методики розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Організація і база проведення емпіричної роботи. Дослідно-експериментальною базою проведення емпіричного дослідження виступили заклади дошкільної освіти м. Миколаєва № 131 та 142. У дослідженні взяли участь 6 педагогічних працівників (4 педагоги двох старших груп та 2 практичні психолога), 40 родин дітей старшого дошкільного віку й 40 дітей старшого дошкільного віку (5-6 років) – дві старші групи, на основі яких було сформовано: експериментальну (20 дітей, які брали участь у реалізації розробленої методики розвитку комунікативної компетентності) та контрольну (20 дітей, які навчалися за традиційною програмою закладу дошкільної освіти без застосування експериментальної методики) групи.

Практична значущість дослідження полягає в розробці системи розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку та методичної документації: рекомендацій для педагогічних працівників та практичного психолога закладу дошкільної освіти, анкет для педагогічних працівників закладу дошкільної освіти та батьків дітей старшого дошкільного віку. Матеріали дослідження можуть бути презентовані студентам спеціальності «Дошкільна освіта», «Спеціальна освіта» та «Практична психологія» під час проведення лекційних, семінарських та практичних занять, а також педагогічним працівникам закладів дошкільної освіти із метою підвищення ефективності освітньо-виховного та корекційно-розвивального процесів. Запропонована методика сприятиме зниженню рівня соціальної тривожності, підвищенню рівня розвитку навичок комунікативної взаємодії та рівня мовленнєвої активності дітей. Впровадження результатів дослідження у практику дошкільної освіти дозволить удосконалити педагогічні підходи до розвитку комунікативних навичок дітей, що є ключовим фактором їхньої успішної соціальної адаптації та підготовки до навчання в закладі загальної середньої освіти.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загального висновку, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи становить 100 сторінок, основний зміст викладено на 60 сторінках. Робота містить 18 таблиць та 6 рисунків. У списку використаних джерел 84 найменування, 2 додатки на 31 сторінці.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВИ АДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Основні підходи до вивчення поняття «адаптивна поведінка особистості» та його структурних компонентів

Трансформаційні перетворення, невизначеність та хисткість, у вирі яких нині існує наша держава, відчутно позначаються не тільки на житті та активності людини, а на стані її фізичного та психічного здоров'я. Постійно стикаючись зі значною чисельністю подій, в переважній більшості випадків негативного характеру, особистість постає перед дилемою вибору реакцій на складні умови, в котрих вона опинилася, та ресурсів, за допомогою котрих вона здатна опанувати себе та адаптуватися до нової, на жаль, часто дискомфортної, небезпечної та пригнічуючої дійсності. Одним з таких ресурсів виступає здатність особистості до адаптивної поведінки.

Адаптивна поведінка особистості є ключовим аспектом психологічних досліджень, оскільки вона визначає здатність індивіда функціонувати в різних умовах життєдіяльності, ефективно реагувати на зміни та стресові ситуації. Дане поняття в науковій літературі розглядається крізь призму психологічних, педагогічних та соціологічних підходів, що відображає багатовимірність процесу адаптації людини до змінного середовища [12, с. 34].

Сучасною дослідницею Ю. Ільїною поняття «соціально-психологічна адаптація» розглядається в якості процесу пристосування особистості до середовища, яке постійно видозмінюється, шляхом використання різних соціальних форм та засобів (вчинки, дії, діяльність та інше); складова частина ставлення особистості до навколишнього світу, основною діяльністю котрої є опанування відносно сталими умовами та обставинами власного існування; усвідомлення та розв'язання типових задач і проблем за допомогою соціального схвалення або шляхом оцінювання, розуміння та прийняття особистістю навколишнього світу та себе самої [34, с. 315].

Перші наукові підходи до вивчення адаптації особистості були закладені у працях класиків психології, зокрема Ж. Піаже, який розглядав адаптацію як баланс між процесами асиміляції та акомодатії в процесі пізнання. Подальші дослідження у сфері соціальної та педагогічної психології розширили розуміння адаптивної поведінки, включаючи її зв'язок із соціальними нормами, міжособистісною взаємодією та особистісними якостями індивіда [47, с. 78].

В науковій літературі існує кілька основних підходів до визначення адаптивної поведінки. Екологічний підхід, представлений У. Бронфенбреннером, наголошує на важливості контекстуальних факторів, таких як сім'я, школа та суспільство, у формуванні адаптивної поведінки. Згідно з цим підходом, адаптивна поведінка є результатом взаємодії між індивідуальними характеристиками дитини та характеристиками її мікро-, мезо- та макросистем [2, с. 65].

Соціально-когнітивний підхід, розроблений А. Бандурою, акцентує увагу на ролі когнітивних процесів, таких як саморегуляція, самооцінка та соціальне навчання, у формуванні адаптивної поведінки. Цей підхід підкреслює, що діти вчаться адаптивним стратегіям поведінки через спостереження та наслідування соціальних моделей, а також через власні досвіди успіху та невдачі [1, с. 234].

Еволюційний підхід, представлений Д. Бассом, розглядає адаптивну поведінку як результат еволюційного процесу, в якому відбираються ті поведінкові стратегії, які сприяють виживанню та репродуктивному успіху. Згідно з цим підходом, адаптивна поведінка є вродженою, але може модифікуватися під впливом навколишнього середовища [4, с. 112].

Адаптивна поведінка особистості є багатовимірним конструктом, що включає копінг-стратегії, емоційно-функціональний потенціал та комунікативну компетентність. Розуміння її структурних компонентів є ключовим для підтримки психічного здоров'я та ефективної адаптації до життєвих викликів.

Копінг-стратегії відіграють важливу роль у процесі адаптації до життєвих криз. Вони включають усвідомлені дії та реакції, спрямовані на подолання стресових ситуацій. І. Черезова у своєму дослідженні зазначає, що копінг-поведінка є міждисциплінарною проблемою, яка охоплює регуляцію поведінки, особистісний розвиток та психологічне здоров'я [81, с. 74].

Емоційні властивості особистості, такі як емоційна стійкість та здатність до саморегуляції, є критичними для адаптивної поведінки. Л. Степаненко підкреслює, що адаптаційні можливості особистості значною мірою визначаються її емоційними властивостями, які мають тісний зв'язок із копінг-захисними механізмами [74, с. 102].

Комунікативна компетентність є важливим аспектом адаптивної поведінки, оскільки вона забезпечує ефективну взаємодію з оточуючими. І. Шаповалова в своїй роботі досліджує структуру комунікативної компетентності та її вплив на адаптацію особистості до мінливих умов [83, с. 45].

На сьогодні адаптивна поведінка визначається як комплекс реакцій і стратегій особистості, спрямованих на ефективну взаємодію із середовищем, подолання труднощів та досягнення особистісного благополуччя. Вона формується на основі когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів, які забезпечують відповідність людини вимогам соціуму [61, с. 102].

Незалежно від теоретичного підходу, більшість дослідників сходяться на тому, що адаптивна поведінка включає в себе кілька таких ключових компонентів, як:

- когнітивний компонент – включає знання про соціальні норми, стратегії взаємодії, розуміння власної ролі у суспільстві [22, с. 115];
- емоційно-регуляторний компонент – пов'язаний із здатністю особистості керувати власними емоціями, регулювати поведінку у відповідь на соціальні подразники [28, с. 89];

- комунікативний компонент – виявляється у здатності до ефективної взаємодії з іншими людьми, формуванні позитивних соціальних зв'язків та навичок конструктивного розв'язання конфліктів [36, с. 187];
- поведінковий компонент – охоплює реальні дії особистості в процесі соціалізації та адаптації до змінних умов середовища [72, с. 76].

Особливо важливим у контексті дослідження є комунікативний компонент, оскільки саме через нього відбувається інтеграція дитини у соціальне середовище. Розвиток комунікативної компетентності є невід'ємною складовою ефективною адаптації дитини старшого дошкільного віку, що обґрунтовується численними дослідженнями у сфері дитячої психології та педагогіки [80, с. 98].

У віці 5-6 років діти активно засвоюють соціальні ролі, розширюють коло взаємодії та вдосконалюють комунікативні навички. Формування адаптивної поведінки у цьому віці відбувається через гру, взаємодію з однолітками, участь у спільній діяльності та засвоєння морально-етичних норм.

Дослідники зазначають, що адаптивна поведінка дітей старшого дошкільного віку проявляється у таких характеристиках:

- здатність до ефективного спілкування з дорослими та однолітками;
- вміння вирішувати конфліктні ситуації ненасильницькими методами;
- емоційна стійкість та здатність до саморегуляції;
- прояв ініціативи у соціальній взаємодії [31, с. 163].

У контексті сучасних соціальних реалій, позначених зростанням стресових ситуацій та невизначеністю, особливої актуальності набуває розвиток адаптивної поведінки, що базується на ефективній комунікативній компетентності. Дослідження показують, що діти, які володіють високим рівнем комунікативних навичок, краще справляються зі стресом, легше встановлюють соціальні контакти та демонструють вищу стійкість до негативних впливів [29, с. 135].

Також, сучасні дослідження підкреслюють важливість розвитку емпатії як складової комунікативної компетентності, що сприяє формуванню адаптивної поведінки. Емпатія дозволяє дітям краще розуміти емоції інших людей, встановлювати позитивні соціальні зв'язки та ефективніше розв'язувати конфлікти [44, с. 112].

Отже, адаптивна поведінка є складним багатокомпонентним утворенням, розвиток якого значною мірою залежить від рівня комунікативної компетентності дитини. У наступних підрозділах буде розглянуто особливості цього процесу та його вплив на соціальну адаптацію дітей старшого дошкільного віку.

1.2. Особливості процесу розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Сучасна система дошкільної освіти спрямована на всебічний розвиток дитини, зокрема на формування її комунікативної компетентності, що є ключовою передумовою її адаптації в суспільстві. У старшому дошкільному віці розвиток цієї компетентності набуває особливого значення, оскільки саме в цей період відбувається активне формування навичок соціальної взаємодії, що є необхідними для успішного входження в шкільне середовище.

У науковій літературі даний термін розглядається з різних позицій: психологічної, педагогічної, соціологічної та лінгвістичної.

М. Фенко та З. Мацюк відзначають різноплановість питання розвитку комунікативної компетентності але акцентують увагу на таких двох найважливіших аспектах, як: психологічний (розгляд комунікації в якості процесу взаємодії особистостей) та мовленнєвий (вміння особистості вільно користуватись вербальними та невербальними інструментами комунікації в процесі мовленнєвої діяльності) [79, с. 117].

Термін «комунікативна компетентність» уперше було введено в науковий обіг американським лінгвістом Д. Хаймсом, який розглядав його не

тільки як здатність будувати граматично вірні речення, а й ефективно використовувати їх у конкретних соціальних ситуаціях [6, с. 25].

У подальшому концепція набула міждисциплінарного трактування та стала предметом дослідження у працях українських і зарубіжних науковців.

З психологічного погляду комунікативна компетентність визначається як здатність особистості ефективно здійснювати міжособистісну взаємодію, використовуючи відповідні мовленнєві та немовленнєві засоби комунікації [18, с. 56]. Дослідники зазначають, що цей феномен є складним, багаторівневим утворенням, яке включає когнітивний, афективний та поведінковий компоненти [23, с. 112].

З педагогічної точки зору, вітчизняними вченими О. Лисенко [48] та О. Петренко [58], комунікативна компетентність трактується як інтегративна якість особистості, що формується у процесі навчання та виховання, забезпечуючи її здатність до ефективної взаємодії з іншими людьми [48, с. 78]. Особливу увагу, в якості фактору розвитку даної компетентності, приділяють впливу соціально-комунікативного середовища, що є важливим чинником формування навичок адаптивної поведінки в дітей старшого дошкільного віку [43, с. 96].

С. Максименко акцентує увагу, що комунікативна компетентність передбачає не лише мовленнєву складову, а й соціально-психологічні аспекти комунікації, зокрема здатність до емпатії, розуміння невербальних сигналів та відповідну поведінкову адаптацію [49, с. 215].

Так, наприклад О. Марущак, визначає поняття «комунікативна компетентність» як інтегральну якість особистості, що проявляється у здатності формувати мотиваційно-ціннісне підґрунтя комунікативної взаємодії; оволодівати мовленнєвими знаннями, вміннями та навичками їх практичного застосування; налагоджувати та підтримувати зв'язки з оточуючими, застосовуючи різноманітні форми спілкування; ефективно взаємодіяти в групах; опановувати різні соціальні ролі [50, 2017].

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити кілька основних підходів до структури комунікативної компетентності. Одним із найбільш визнаних є когнітивно-афективно-діяльнісний підхід, згідно з яким комунікативна компетентність складається з трьох компонентів:

- когнітивний компонент – передбачає наявність знань про правила мовленнєвої взаємодії, соціальні норми та механізми комунікації, мовленнєві та немовленнєві засоби взаємодії [60, с. 134];
- афективний компонент – передбачає емоційну регуляцію процесу комунікації, охоплює емоційну сферу особистості, рівень розвитку емпатії, саморегуляції та соціальної чутливості [73, с. 87];
- діяльнісний (поведінковий) компонент – відображає практичні навички міжособистісного спілкування, здатність до конструктивного вирішення конфліктів, використання вербальних і невербальних засобів комунікації в різних соціальних ситуаціях [82, с. 45].

Зазначена трикомпонентна структура є основою формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Важливим аспектом є розвиток кожного з компонентів у процесі навчально-виховної діяльності, що сприяє не лише вдосконаленню комунікативних навичок, а й формуванню передумов адаптивної поведінки.

Таким чином, комунікативна компетентність є комплексним утворенням, що визначає ефективність міжособистісної взаємодії та відіграє важливу роль у соціальній адаптації особистості. Її розвиток у дітей старшого дошкільного віку є ключовою передумовою формування адаптивної поведінки та подальшої успішної соціалізації.

У межах сучасного наукового дискурсу О. Карпенко розглядає комунікативну компетентність як складову структури спілкування, що традиційно визначається в соціальній психології через три ключові компоненти: перцептивний, комунікативний та інтерактивний. Відповідно до позиції дослідниці, комунікативний процес доцільно тлумачити як інформаційний обмін між особистостями, які виступають активними

суб'єктами взаємодії, з урахуванням характеру їхніх взаємин. У цьому контексті формується більш вузьке трактування поняття «комунікація». Водночас, у ряді досліджень поняття «комунікація» вживається як синонім до терміну «спілкування», акцентуючи на тому, що комунікативний вплив реалізується як форма психологічного впливу одного комуніканта на іншого, з метою модифікації його поведінки та трансформації взаємовідносин між сторонами. Таким чином, комунікативна компетентність постає як складна багаторівнева структура, яка інтегрує в собі систему ціннісних орієнтацій, мотиваційних настанов, соціально-психологічних стереотипів, а також релевантних знань, умінь і навичок [37, с. 112].

Питання розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку є об'єктом активного вивчення вітчизняними науковцями в контексті міждисциплінарних підходів. Особлива увага приділяється педагогічному виміру проблеми, в межах якого її висвітлено у наукових напрацюваннях таких дослідників, як Г. Безкоровайна, Н. Гавриш, А. Гончаренко, Л. Дмитрук, С. Іванішена, Т. Колосок, Н. Костенко, І. Мартиненко, Л. Омельченко, О. Погребняк, Л. Прохоренко, І. Романюк, С. Савченко, В. Сухомлинська, О. Шиян, які підкреслюють значущість цілеспрямованого формування комунікативної компетентності як складової соціалізації особистості дошкільника. У площині лінгводидактичного підходу аспекти мовленнєвого розвитку, що забезпечують комунікативну спроможність дитини, ґрунтовно досліджуються у працях А. Богуш, І. Горошко, Л. Калмикової, М. Ковальчук, Л. Крутій, М. Листопад, О. Максимової, Н. Миропольської, Л. Олійник, Т. Поніманської, Т. Поліщук, Г. Прищепи, Н. Шиліної, Н. Юр'євої, які акцентують увагу на важливості інтеграції мовленнєвої активності в освітній простір закладу дошкільної освіти.

У психологічній площині вагомий внесок у визначення структури комунікативної компетентності зробила В. Казібекова, яка пропонує розглядати її як багатокомпонентне утворення. До ключових складових дослідниця відносить: здатність орієнтуватися в широкому спектрі

комунікативних ситуацій, ґрунтуючись на особистому досвіді та знаннях; уміння налагоджувати результативну взаємодію з оточенням через саморефлексію та розуміння інших, з урахуванням змін у психоемоційному стані, характері міжособистісних взаємин і соціальних обставин; адекватне усвідомлення власного психологічного потенціалу та можливостей партнера у процесі спілкування; сформовану готовність до встановлення і підтримання міжособистісного контакту; розвиток внутрішніх механізмів регуляції комунікативної поведінки; володіння знаннями, навичками й уміннями, необхідними для конструктивної мовленнєвої взаємодії; здатність мобілізувати внутрішні ресурси для ефективного спілкування в межах конкретних соціальних і міжособистісних ситуацій [35, с.106].

Відповідно до визначенням А. Гончаренко «комунікативна компетентність дитини старшого дошкільного віку являє собою здатність спілкуватися з використанням мови, що охоплює практичні знання, вміння формувати думки в слові, мовленнєвої взаємодії з партнером» [27, с. 112].

На думку А. Богуш, процес комунікативної взаємодії дітей старшого дошкільного віку не обмежується лише оволодінням лінгвістичним матеріалом, таким як лексичні одиниці, граматичні конструкції та фразеологічні звороти. Її ефективність визначається здатністю суб'єктів застосовувати ці знання в контексті реального спілкування, що передбачає активне використання набутих мовленнєвих навичок у різноманітних комунікативних ситуаціях [18, с.105]. Вчена вважає, що мовленнєве спілкування дітей старшого дошкільного віку є результатом інтегрованого процесу формування комунікативно-мовленнєвої діяльності, змістовий аспект якої включає: «наявність знань про правила мовленнєвого спілкування у різних життєвих ситуаціях взаємодії з дорослими й однолітками, норми і правила українського мовленнєвого етикету, етичні норми спілкування; володіння стандартизованими формами і виразами мовленнєвого етикету, словником на позначення ситуації спілкування, її просторово-часових характеристик, емоційного й фізичного стану учасників спілкування,

особистісних якостей і рис характеру людей; розуміння значень невербальних засобів спілкування (виразу обличчя, пози, жестів)» [18, с.145].

Сучасні наукові розвідки виокремлюють низку методологічних підходів до розвитку комунікативної компетентності в дошкільному віці. Так, комунікативно-діяльнісна парадигма наголошує на тому, що становлення комунікативних умінь відбувається через систематичну практику міжособистісного спілкування [23, с. 91]. Ключовим чинником ефективності виступає створення відповідних умов для інтерактивної взаємодії дітей у контексті ігрової діяльності, спільної творчості та освітнього процесу.

Іншим вагомим напрямом є психолого-педагогічна концепція, яка розглядає розвиток комунікативної компетентності в якості цілеспрямованого процесу, що враховує індивідуальні особливості дитини, рівень розвитку її мовленнєвої функції та набутий соціальний досвід [82, с. 135].

Емпіричні дані досліджень Н. Гавриш, отримані в умовах дошкільного закладу, підтверджують ефективність методів рольового моделювання, відтворення соціальних ситуацій та застосування технік арт-терапії для оптимізації комунікативних навичок [23, с. 123].

На думку І. Баранець [15] та Н. Пахомової [56], в період старшого дошкільного віку (5-6 років) активно розвивається мовлення дитини, що сприяє появі більш складних форм соціальної взаємодії. Вони починають усвідомлювати перспективу іншого, що є основою для розвитку емпатії та навичок співпраці. Водночас, у цьому віці можуть виникати труднощі в комунікації, пов'язані з недостатнім словниковим запасом або невмінням висловлювати власні почуття та потреби словами. Тому важливо створювати умови, які сприятимуть розвитку мовленнєвих навичок та емоційного інтелекту дітей.

Н. Гавриш стверджує, що ефективне формування комунікативної компетентності потребує системного підходу, який передбачає створення в закладі дошкільної освіти відповідних педагогічних умов:

- використання ігрової діяльності (ігри є природною формою діяльності для дітей дошкільного віку. Використання сюжетно-рольових, дидактичних та логіко-математичних ігор сприяє розвитку мовлення, уміння домовлятися, дотримуватися правил та співпрацювати з однолітками. Зокрема, логіко-математичні ігри стимулюють не лише когнітивний розвиток, але й комунікативні навички, оскільки діти вчаться обговорювати стратегії та пояснювати свої рішення);
- створення розвивального мовленнєвого середовища (насичене мовленнєве середовище, яке включає різноманітні книги, аудіо- та відеоматеріали, сприяє збагаченню словникового запасу та розвитку зв'язного мовлення. Важливо заохочувати дітей до активного слухання та обговорення почутого чи побаченого, що сприяє розвитку навичок аргументації та критичного мислення);
- співпраця з батьками (залучення батьків до процесу розвитку комунікативної компетентності є важливим чинником успіху. Проведення спільних заходів, консультацій та тренінгів допомагає батькам усвідомити значення комунікативних навичок та сприяти їхньому розвитку в домашніх умовах) [23, с. 5].

Відповідно до твердження Н. Гавриш, одна з основних ролей у формуванні комунікативної компетентності дитини належить сім'ї. Аналіз українських народних казок у сімейному колі, з акцентом на їхньому змісті та моральних аспектах, сприяє розвитку мовленнєвих навичок та засвоєнню соціальних норм. Формування родинно-побутової компетенції через казку допомагає дітям засвоювати моделі поведінки та комунікації в сімейному колі [23, с. 123].

М. Успенський акцентує увагу, що батьки мають спілкуватись із власною дитиною рідною мовою з перших років її життя. Даний процес повинен відбуватись в атмосфері найкращих взаємовідносин, дорослим доцільно користуватись в повсякденному спілкуванні ввічливими формами звертання, не тільки демонструючи свої дружні та гармонійні взаємини, а й

прагнути показати власне ставлення приємними й лагідними словами, заохочуючи таким чином дитину до засвоєння ввічливих форм спілкування в умовах щоденного побуту [78,с. 214].

Ключову роль у процесі розвитку комунікативної компетентності відіграють педагогічні працівники закладу дошкільної освіти. Так, до центральних завдань в професійній діяльності педагогів можна віднести:

- моделювання позитивних зразків комунікації (діти навчаються через наслідування, тому важливо, щоб вихователь демонстрував ефективні комунікативні стратегії, такі як активне слухання, чітке вираження думок та емоцій, конструктивне розв’язання конфліктних ситуацій);
- індивідуальний підхід (врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її темпу розвитку, інтересів та потреб сприяє більш ефективному розвитку комунікативних навичок. Наприклад, для сором’язливих дітей можна створювати ситуації успіху, які підвищують їхню впевненість у собі);
- оцінювання та корекція (регулярне спостереження за комунікативною діяльністю дітей, оцінювання їхніх досягнень та надання зворотного зв’язку допомагає своєчасно виявляти та коригувати можливі труднощі) [23, с. 120].

Аналіз наукової літератури надає можливість дійти висновку, що комунікативна компетентність є багатокomпонентним утворенням, яке визначає ефективність соціальної взаємодії дитини. Її розвиток у дошкільному віці є необхідною умовою формування адаптивної поведінки, що забезпечує успішну інтеграцію у суспільство та подальше навчання. В контексті даного дослідження доцільно розглядати поняття «комунікативна компетентність» в якості комплексного феномену, котрий охоплює мовленнєві, соціальні, емоційні та культурні складові компоненти комунікативної взаємодії. Означена компетентність являє собою динамічну, цілісну систему взаємопов’язаних особистісних якостей, знань, умінь, навичок та цінностей, які забезпечують ефективну взаємодію особистості дитини дошкільного віку з соціальним середовищем у різноманітних ситуаціях.

Розвиток комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку є багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу та взаємодії між вихователями, батьками та самими дітьми. Створення сприятливого педагогічного середовища, поєднання ігрових методів та проектної діяльності на основі індивідуального підходу закономірно сприятимуть формуванню навичок ефективної комунікації, які є основою для успішної соціальної адаптації та подальшого навчання. Відповідно, сучасна педагогічна практика повинна спиратися на комплексний підхід, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти комунікації.

Отже, комунікативна компетентність виступає основним механізмом адаптації дошкільника до соціальних умов, сприяючи не лише його особистісному розвитку, а й формуванню вміння конструктивно вирішувати проблемні ситуації, домовлятися, проявляти ініціативність та гнучкість у спілкуванні. Вона відіграє ключову роль у становленні емоційної стійкості, розвитку довільної поведінки та набутті досвіду кооперації, що є важливими компонентами адаптивної поведінки.

Таким чином, формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку є передумовою їхньої соціальної адаптації та успішного входження у подальше освітнє середовище. У зв'язку з цим виникає необхідність цілеспрямованої педагогічної та психологічної роботи, спрямованої на розвиток мовленнєвих здібностей, соціальної активності, комунікативної гнучкості та емоційного інтелекту дошкільників.

1.3. Стан проблеми розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку в практиці роботи сучасних закладів дошкільної освіти

Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти в Україні акцентують увагу на соціально-комунікативному розвитку дітей старшого дошкільного віку, що обумовлено розумінням комунікативної компетентності як фундаменту для успішної адаптації дитини до соціального середовища,

зокрема до шкільного навчання [5, с. 78].

Дослідження В. Гнатюк [5], В. Гриценко [30] та М. Корольчук [45] підкреслюють важливість раннього розвитку комунікативної компетентності для подальшої соціалізації та успішності дитини [45, с. 55].

Безпосередньо в дошкільному віці закладаються перші навички спілкування, взаємодії з однолітками та дорослими, вміння розуміти емоції інших та висловлювати власні почуття, які є критично важливими для формування адаптивної поведінки [10, с. 112].

Державні стандарти дошкільної освіти, такі як Базовий компонент дошкільної освіти, наголошують на необхідності формування у дітей здатності налагоджувати контакт з однолітками та дорослими, розуміти емоційний стан інших, конструктивно розв'язувати конфлікти та ефективно спілкуватися [84, с. 45].

У Базовому компоненті дошкільної освіти (БКДО) одним із ключових напрямів виділено питання розвитку здатності дитини дошкільного віку висловлювати власні бажання та наміри, пояснювати свої дії за допомогою вербальних і невербальних засобів, що є показником комунікативної компетентності дитини [14, с. 15].

Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти комунікативна компетентність дитини розвивається через освітній напрям «Мовлення дитини». Даний напрям спрямований на розвиток мовленнєвої діяльності, збагачення словникового запасу та формування вміння ефективно спілкуватися з оточуючими [14, с. 18]. Так, комунікативна компетентність являє собою «здатність дитини до спілкування з однолітками і дорослими у різних формах конструктивної взаємодії; здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри та бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію» [14, с. 19].

Так, в результаті аналізу окреслених Базовим компонентом дошкільної освіти основних положень, розглянемо особливості взаємозв'язку процесу

розвитку комунікативної компетентності особистості з іншими сферами розвитку дитини старшого дошкільного віку в рисунку 1.1.

Рис.1.1. Взаємозв'язок комунікативної компетентності з іншими сферами розвитку дитини старшого дошкільного віку

Програма «Дитина» пропонує більш структурований підхід до розвитку комунікативної компетентності дітей. Вона передбачає використання різноманітних ігрових та навчальних ситуацій, які сприяють розвитку діалогічного та монологічного мовлення, а також вмінню розв'язувати конфлікти та співпрацювати з іншими. Однак, програма потребує адаптації до індивідуальних потреб кожної дитини, що вимагає від педагогів високого рівня професійної компетентності [16, с. 45].

Програма «Впевнений старт» спрямована на підготовку дітей до школи, зокрема на розвиток комунікативної компетентності. Вона акцентує увагу на формуванні навичок спілкування в навчальних ситуаціях, вмінні слухати та розуміти інструкції, а також на розвитку самостійності та відповідальності. Однак, програма може бути недостатньо гнучкою для дітей з різними рівнями розвитку комунікативної компетентності [24, с. 67].

Незважаючи на значну чисельність наукових досліджень, присвячених різним аспектам розвитку дошкільників, проблема цілеспрямованого розвитку

комунікативної компетентності як ключової передумови адаптивної поведінки потребує більш глибокого вивчення та впровадження ефективних практичних підходів у закладах дошкільної освіти.

Огляд освітніх програм та методичних рекомендацій, що використовуються в сучасних закладах дошкільної освіти, свідчить, що питання розвитку комунікативної компетентності інтегровано в різні освітні галузі, такі як «Соціально-комунікативний розвиток», «Мовленнєвий розвиток», «Пізнавальний розвиток» та «Художньо-естетичний розвиток» [46, с. 45]. Проте, часто спостерігається фрагментарність та недостатня системність у реалізації завдань, спрямованих на розвиток саме комунікативної компетентності як цілісного утворення, що впливає на адаптаційні можливості дитини.

Часто вихователі відчують брак конкретних, науково обґрунтованих методик та практичних інструментів, які б дозволили ефективно формувати комунікативні навички у дітей старшого дошкільного віку з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та потреб [10, с. 112]. Існуючі методичні рекомендації часто носять загальний характер і не завжди відображають сучасні досягнення психолого-педагогічної науки в цій галузі.

Іншою важливою проблемою є недостатня увага до індивідуалізації процесу розвитку комунікативної компетентності. Діти старшого дошкільного віку мають різний рівень розвитку комунікативних навичок, різний досвід спілкування та різні темпераменти. Універсальний підхід до всіх дітей не завжди є ефективним і може призводити до того, що діти з низьким рівнем комунікативної компетентності залишаються поза увагою, а їхні потреби не задовольняються [8, с. 95]. Необхідним є розробка та впровадження диференційованих підходів, які б враховували індивідуальні особливості кожної дитини.

Педагоги-практики часто стикаються з труднощами у визначенні ефективних методів та прийомів, які б комплексно впливали на всі компоненти комунікативної компетентності, включаючи мотиваційний, когнітивний,

емоційний та поведінковий [82, с. 91]. Існуючі методики часто зосереджуються на розвитку окремих навичок, таких як діалогічне мовлення або вміння слухати, але недостатньо уваги приділяється формуванню здатності до емпатії, розуміння невербальних сигналів, розв'язання конфліктних ситуацій та ефективної взаємодії в групі [60, с. 134].

Практичні аспекти досліджень питання реалізації завдань з розвитку комунікативної компетентності в закладах дошкільної освіти, висвітлені у працях Л. Васильєвої, А. Гончаренко, І. Коваленко, С. Павлової, С. Петренко, О. Савченко та Л. Черненко виявляють такі проблеми, як: обмеженість розвивального середовища, низький рівень індивідуалізації педагогічного впливу, недостатня інтеграція батьків у освітній процес, низька інтенсивність застосування інтерактивних педагогічних технологій та необхідність удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників.

Так, І. Коваленко вважає, що в сучасних закладах дошкільної освіти не завжди створюються сприятливі умови для вільного спілкування дітей, організації парної та групової роботи, забезпечується наявність матеріалів, що стимулюють комунікативну діяльність (наприклад, ляльковий театр та тематичні набори для рольових ігор) [41, с. 150].

Відповідно твердження С. Петренко, індивідуальні особливості особистості, які передбачають різний рівень розвитку комунікативних навичок у дітей потребують диференційованого підходу та індивідуальної підтримки з боку педагога [59, с. 88].

На думку О. Савченко, ефективний розвиток комунікативної компетентності потребує узгоджених зусиль педагогів та батьків, обміну інформацією про успіхи та труднощі дитини у спілкуванні, а також залучення батьків до спільних заходів [67, с. 102].

Л. Васильєва наголошує, що сучасні вимоги до розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку потребують від педагогів володіння сучасними методиками, знання психологічних особливостей спілкування дітей, вміння створювати сприятливу комунікативну атмосферу в

групі [21, с. 41].

Погоджуючись із Л. Васильєвою, А. Гончаренко акцентує увагу на переважанні в закладах дошкільної освіти фронтальних форм роботи, недостатній кількості рольових ігор, моделювання ситуацій спілкування, використання проблемних завдань, які сприяють залученню дітей до комунікативної діяльності та розвитку їхніх комунікативних навичок [26, с. 67].

Одним із ефективних методів, Т. Коваленко та А. Шевченко вважають систематичне збагачення словникового запасу дітей через використання різноманітних дидактичних ігор, розгляд ілюстрацій, читання та обговорення художньої літератури [40, с. 120]. Розвитку граматично правильного мовлення сприяють ігри з правилами, складання речень за картинками, переказ історій [77, с. 80]. Для формування зв'язного висловлювання корисними є вправи на складання розповідей за серією малюнків, опис предметів та явищ, творче розповідання [63, с. 90]. Розповідання історій розвиває вміння формулювати свої думки та передавати інформацію в логічній послідовності [52, с. 70].

Ігрова діяльність, як провідний вид діяльності в дошкільному віці, створює природні умови для розвитку комунікативних навичок, стимулюючи дітей до активного використання мови для взаємодії та розігрування різних соціальних ролей [65, с. 150].

Читання художньої літератури не лише розширює словниковий запас, але й знайомить дітей з різними моделями комунікативної поведінки [71, с. 65].

Використання інтерактивних методів навчання, таких як проблемні ситуації, дискусії, запитання-відповіді, заохочує дітей до активного мовлення та обміну думками [19, с. 220].

Розвиток вміння слухати та розуміти співрозмовника є ключовим аспектом комунікативної компетентності. Навчання активного слухання передбачає формування у дітей здатності зосереджувати увагу на мовленні іншого, не перебивати, ставити уточнюючі запитання та демонструвати

розуміння отриманої інформації [42, с. 45-47]. Важливим є розвиток уваги до мовлення інших через спеціальні ігри та вправи, наприклад, «зіпсований телефон», прослуховування аудіозаписів з подальшим обговоренням [54, с. 47-50]. Розвитку вміння розрізняти інтонації та емоційний стан співрозмовника сприяють ігри на розпізнавання емоцій за голосом, обговорення емоцій персонажів літературних творів [68, с. 19-23]. Створення ситуацій, що вимагають від дітей уважного слухання та розуміння інструкцій і запитань (наприклад, виконання складних завдань, дотримання правил гри), є ефективним методом розвитку цієї складової комунікативної компетентності [66, с. 51-56]. Рольові ігри та моделювання комунікативних ситуацій, де діти по черзі виступають у ролі того, хто говорить, і того, хто слухає, сприяють усвідомленню важливості обох аспектів комунікації [75, с. 53-59].

Розвиток невербальної комунікації є невід'ємною частиною формування комунікативної компетентності. Аналіз значення міміки, жестів, пози та інтонації у передачі інформації та вираженні емоцій допомагає дітям краще розуміти комунікативні наміри співрозмовника [46, с. 101-115]. Методи навчання дітей розпізнавати та адекватно використовувати невербальні сигнали включають ігри на імітацію емоцій, розгляд ілюстрацій з різними емоційними виразами обличчя, обговорення невербальної поведінки персонажів мультфільмів та казок [57, с. 120-135]. Ігри та вправи, спрямовані на розвиток експресивності та розуміння невербальної комунікації, такі як пантоміми, етюди на вираження емоцій без слів, допомагають дітям усвідомити важливість невербальних засобів спілкування [70, с. 30-45].

Розвиток емоційної регуляції в комунікації є важливим для формування гармонійних міжособистісних стосунків. Вміння розпізнавати власні емоції та емоції інших, а також адекватно реагувати на них у процесі спілкування, є ознакою високого рівня комунікативної компетентності [33, с. 150-155]. Методи навчання дітей керувати своїми емоційними проявами включають бесіди про емоції, обговорення причин виникнення різних емоцій та способів їхнього вираження, навчання прийомів саморегуляції (наприклад, глибоке

дихання) [53, с. 45-50]. Так, авторами В. Гнатюк [25] та Л. Дмитрук [32] акцентується увага на необхідності формування емпатії, здатності до співпереживання, вміння домовлятися та розв'язувати конфлікти мирним шляхом, що є важливими складовими адаптивної поведінки [25, с. 121; 32, с. 95].

Розвитку емпатії сприяють читання художньої літератури з подальшим обговоренням почуттів персонажів, розігрування ситуацій, що вимагають співпереживання [20, с. 30-35]. Використання ігор, бесід та моделювання комунікативних ситуацій, у яких діти вчаться враховувати емоційний стан співрозмовника та адекватно реагувати на нього, є ефективним шляхом розвитку емоційної компетентності в комунікації [39, с. 50-55].

Одна з ключових ролей у створенні сприятливого комунікативного середовища в закладі дошкільної освіти та організації цілеспрямованої роботи з розвитку комунікативних навичок дітей старшого дошкільного віку належить практичному психологу [69, с. 110-125]. Функції психолога включають діагностику рівня розвитку комунікативної компетентності, розробку та впровадження корекційно-розвивальних програм, проведення індивідуальних та групових занять, спрямованих на розвиток мовленнєвих навичок, вміння слухати, невербальної комунікації та емоційної регуляції [55, с. 30-50]. Для ефективного впровадження різних методів і прийомів розвитку комунікації психолог повинен володіти відповідними професійними компетентностями, включаючи знання вікових особливостей розвитку дітей, методик діагностики та корекції комунікативних порушень, а також вміння встановлювати контакт з дітьми та створювати атмосферу довіри [76, с. 20-40]. Важливим аспектом роботи психолога є співпраця з педагогами та батьками, надання їм консультативної допомоги щодо питань розвитку комунікативної компетентності дітей та створення єдиного освітнього простору, сприятливого для розвитку комунікативних навичок [62, с. 100-130].

Шляхом проведення аналізу наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених було встановлено основні чинники розвитку

комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку та наведено у рисунку 1.2.

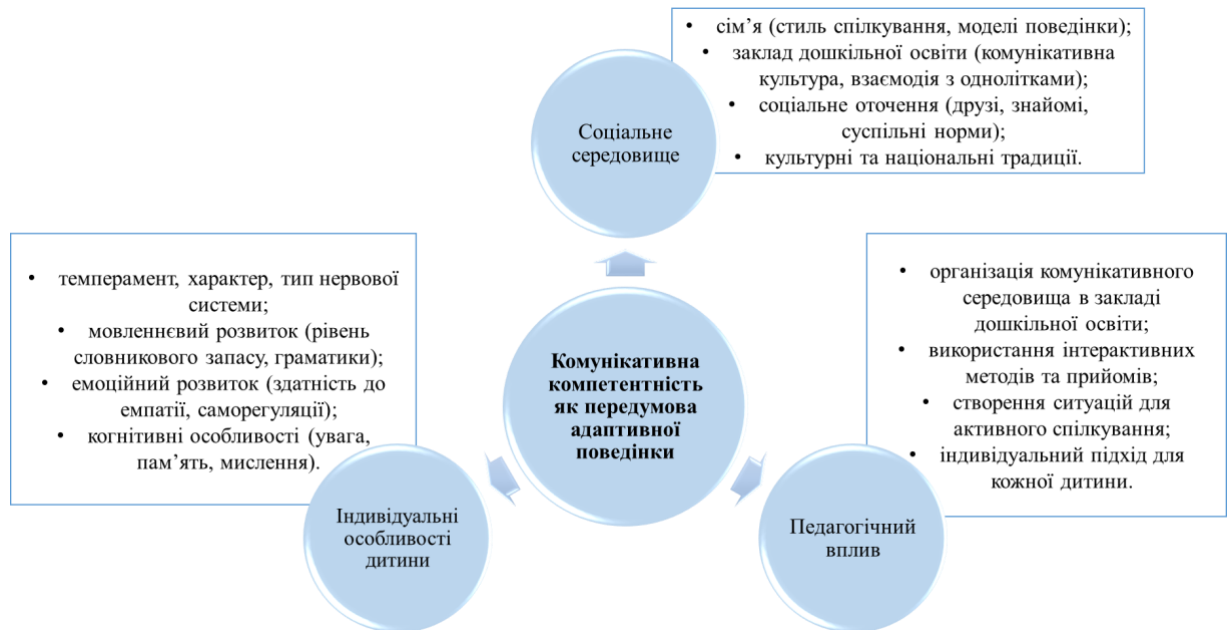

Рис. 1.2. Чинники розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Таким чином, аналіз чинних освітніх програм та практики роботи сучасних закладів дошкільної освіти свідчить про наявність низки проблем у сфері розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку як передумови їхньої адаптивної поведінки. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, який включає в себе: розробку та впровадження більш детальних та ефективних методичних рекомендацій, індивідуалізацію навчально-виховного процесу, активне використання ігрової діяльності, налагодження співпраці з батьками, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та використання сучасних інформаційно комунікативних технологій. Вирішення означених завдань є важливим для забезпечення успішної соціалізації та адаптації дітей старшого дошкільного віку до подальшого навчання в школі та життя в суспільстві.

Висновки до I розділу

Дослідження теоретичних засад розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку як передумови адаптивної поведінки дало змогу визначити основні підходи до аналізу цієї проблематики, окреслити структурні компоненти комунікативної компетентності та охарактеризувати стан її розвитку в сучасній дошкільній освіті.

Поняття адаптивної поведінки особистості розглядається в науковій літературі як багатовимірний феномен, що відображає здатність індивіда ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем, змінювати власну поведінку відповідно до нових умов, а також підтримувати психологічний комфорт у процесі соціальної взаємодії. Дослідники виокремлюють когнітивний, емоційно-вольовий та поведінковий компоненти адаптивної поведінки, які є взаємопов'язаними та формуються на основі набутого соціального досвіду.

Аналіз особливостей розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку показав, що вона є визначальним чинником успішної адаптації до нових соціальних умов і забезпечує ефективне входження дитини у міжособистісну взаємодію. Комунікативна компетентність охоплює мовленнєві, соціальні та емоційні навички, які дозволяють дитині виражати власні думки, розуміти інших, а також вибудовувати продуктивну взаємодію з однолітками та дорослими. У процесі її формування важливу роль відіграє якість мовленнєвого середовища, особливості сімейного виховання та педагогічного супроводу.

Сучасні наукові дослідження підтверджують, що рівень розвитку комунікативної компетентності безпосередньо впливає на адаптивну поведінку дітей старшого дошкільного віку. Діти, які володіють високим рівнем комунікативної компетентності, демонструють ініціативність у спілкуванні, успішно вирішують конфліктні ситуації, краще адаптуються до нових умов і впевненіше почуваються у колективі. Натомість недостатній рівень сформованості комунікативних навичок може призводити до

соціальних труднощів, тривожності та емоційного дискомфорту в нових ситуаціях.

Аналіз стану проблеми розвитку комунікативної компетентності в практиці сучасних закладів дошкільної освіти виявив, що незважаючи на наявність різноманітних методичних підходів, все ще існують труднощі у формуванні мовленнєвих та соціально-комунікативних навичок у дітей. У дошкільних закладах активно використовуються інтерактивні технології, ігрові методики та моделювання комунікативних ситуацій, однак процес розвитку комунікативної компетентності потребує подальшого вдосконалення.

Таким чином, результати теоретичного аналізу підтверджують значущість комунікативної компетентності для успішної адаптації дітей старшого дошкільного віку. Формування даної компетентності має відбуватися у комплексі когнітивних, емоційних та поведінкових чинників, а також враховувати індивідуальні особливості кожної дитини. Отримані результати стануть основою для подальшого емпіричного дослідження ефективності різних методик розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВИ АДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Характеристика рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Проведення експериментального дослідження відбувалось на базі закладів дошкільної освіти м. Миколаєва № 131 та 142. До дослідження було залучено:

- 6 педагогічних працівників: 4 вихователі чотирьох старших груп та 2 практичні психолога;
- 40 родин дітей старшого дошкільного віку;
- 40 дітей старшого дошкільного віку (дві старші групи): 20 осіб експериментальної групи (основна вибірка) та 20 осіб контрольної групи (контрольна вибірка).

Експериментальне дослідження включало три етапи: констатуючий експеримент першого порядку (виявлення рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку), формуючий експеримент (розвиток комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку) та констатуючий експеримент другого порядку (контрольне дослідження, що передбачає виявлення змін у рівнях розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку після проведеної із ними роботи). Кожен з окреслених етапів передбачав свою мету та методику дослідження.

Так, метою констатуючого експерименту було визначення рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно основними завданнями констатуючого експерименту були:

- визначення критеріїв та показників розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку;
- розробка системи роботи щодо організації взаємодії закладу дошкільної освіти та родин дітей з розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку;
- виявлення рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Грунтуючись на результатах аналізу структури ключових понять дослідження «комунікативна компетентність» та «адаптивна поведінка», у структурі особистості дитини старшого дошкільного віку було виділено когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний та емоційно-регулятивний складові компоненти [17, с. 125]. Дані компоненти, на думку Т. Піроженко, взаємопов'язані та взаємозумовлені, їхній розвиток є необхідною умовою формування комунікативної компетентності та успішної адаптації дитини до соціального середовища [64, с. 112].

Виділення першого – когнітивного складового компонента обумовлено тим, що структура комунікативної компетентності особистості старшого дошкільника передбачає наявність відповідного обсягу знань про засоби та форми комунікації, розуміння емоційного стану співрозмовника та усвідомлення соціальних норм спілкування. Другий – мотиваційно-ціннісний компонент надає можливість виділення особистісної значущості для дитини процесу комунікативної взаємодії, конкретизувати її зміст, що передбачає внутрішню мотивацію до спілкування, позитивне ставлення до комунікативної діяльності та усвідомлення її значущості для соціальної адаптації. Третій – діяльнісно-практичний компонент відображає здатність до практичного застосування комунікативних знань та навичок у різних ситуаціях спілкування, вміння вести діалог, розв'язувати конфлікти та співпрацювати в

команді. Четвертий - емоційно-регулятивний компонент передбачає наявність здатності до емоційної регуляції у процесі спілкування, емпатії та толерантності, вміння висловлювати власні емоції та розуміти емоційний стан інших [17, с. 125].

Основний зміст структури розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Структура розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники
Когнітивний (комунікативні здібності та можливості особистості)	– знання вербальних та невербальних засобів спілкування під час взаємодії з однолітками; – знання вербальних та невербальних засобів спілкування під час взаємодії з дорослими.
Мотиваційно-ціннісний (особистісна значущість процесу комунікативної взаємодії)	– ініціативність та стійкий інтерес до розв’язання проблемних ситуацій під час взаємодії з однолітками; – ініціативність та стійкий інтерес до розв’язання проблемних ситуацій під час взаємодії з дорослими.
Діяльнісно-практичний (готовність особистості до застосування на практиці набутих знань та вмінь, участі у комунікативній діяльності)	– вміння будувати діалогічні єдності з власного досвіду з однолітками; – вміння будувати діалогічні єдності з власного досвіду з дорослими.
Емоційно-вольовий (здатність особистості до адаптивної поведінки)	– навички соціальної адаптації під час взаємодії з однолітками; – навички соціальної адаптації під час взаємодії з дорослими (здатність до емпатії).

Відповідно до проаналізованої наукової психолого-педагогічної літератури та зведених даних наведених у таблиці критеріями розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку виступили: когнітивний (комунікативні здібності

та можливості особистості), мотиваційно ціннісний (особистісна значущість процесу комунікативної взаємодії), діяльнісно-практичний (готовність особистості до застосування на практиці набутих знань та вмінь, участі у комунікативній діяльності) та емоційно-вольовий (здатність особистості до адаптивної поведінки). Виділені критерії згідно Державного стандарту дошкільної освіти України вступають складовими елементами комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку [14, с. 19].

Кожному з виділених критеріїв (складників) відповідають спеціально дібрані нами показники. Так, когнітивному критерію відповідали такі показники, як: знання вербальних та невербальних засобів спілкування під час взаємодії з однолітками; знання вербальних та невербальних засобів спілкування під час взаємодії з дорослими.

Показниками мотиваційно-ціннісного критерію виступили: ініціативність та стійкий інтерес до розв'язання проблемних ситуацій під час взаємодії з однолітками; ініціативність та стійкий інтерес до розв'язання проблемних ситуацій під час взаємодії з дорослими.

Діяльнісно-практичний критерій було схарактеризовано показниками: вміння будувати діалогічні єдності з власного досвіду з однолітками; вміння будувати діалогічні єдності з власного досвіду з дорослими.

Показниками емоційно-вольового критерію виступили: навички соціальної адаптації під час взаємодії з однолітками; навички соціальної адаптації під час взаємодії з дорослими (здатність до емпатії).

Під час проведення констатуючого експерименту першого порядку для виявлення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку, були використані такі методики, як:

- Методика «Виявлення рівня комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку» (в адаптації Н. Бабич) [13, с. 104-107].
- Методика І. Мельник «Оцінка мотивації до спільної діяльності» [51, с. 102]
- Тестова методика Р. Вільямса «Мотивація спілкування» [11, с. 67]

- Методика Н. Коваленко «Оцінка комунікативних навичок у грі» [38, с. 34]
- Тестова методика Л. Джонсона «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» [7, с. 89]
- Методика А. Брауна «Соціометрія для дошкільнят» [3, с. 56]
- Шкала дитячої емпатії Дж. Сміта [9, с. 78]

Розглянемо більш детально зміст обраних методик діагностування комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку, що дозволяють оцінити рівень розвитку вербальних та невербальних комунікативних навичок, емпатії, соціальної перцепції та здатності до конструктивного розв'язання конфліктів, як основних компонентів даної здатності особистості дитини старшого дошкільного віку в додатку А.

Розглянемо узагальнені дані розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку за результатами проведення констатуючого експерименту першого порядку в зведеній таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати проведення констатуючого експерименту першого порядку

Групи		Експериментальна	Контрольна	
Діагностичні завдання	Методика «Виявлення рівня комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку» (в адаптації Н. Бабич)	Високий	40	35
		Середній	40	45
		Низький	20	20
	Методика І. Мельник «Оцінка мотивації до спільної діяльності»	Високий	35	30
		Середній	35	40
		Низький	30	30
	Тестова методика Р. Вільямса «Мотивація спілкування»	Високий	30	35
		Середній	40	45
		Низький	30	20
	Методика Н. Коваленко «Оцінка комунікативних навичок у грі»	Високий	30	25
		Середній	40	45
		Низький	30	30

	Тестова методика Л. Джонсона «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях»	Високий	25	30
		Середній	30	30
		Низький	45	40
	Методика А. Брауна «Соціометрія для дошкільнят»	Високий	25	30
		Середній	35	40
		Низький	40	30
	Шкала дитячої емпатії Дж. Сміта	Високий	20	10
		Середній	25	25
		Низький	55	65
Середнє арифметичне значення	Високий	30	30	
	Середній	35	40	
	Низький	35	30	

Згідно даних таблиці 2.2., у 30 % дошкільників експериментальної та 30 % дошкільників контрольної групи було виявлено високий рівень розвитку комунікативної компетентності, середній рівень було виявлено у 35 % дошкільників експериментальної та 40 % дошкільників контрольної групи, а на низькому рівні: 35 % експериментальної та 30 % дошкільників контрольної групи.

Базуючись на даних констатуючого експерименту першого порядку наведених в таблиці 2.2., відтворимо рівні розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку графічно в рисунку 2.1.

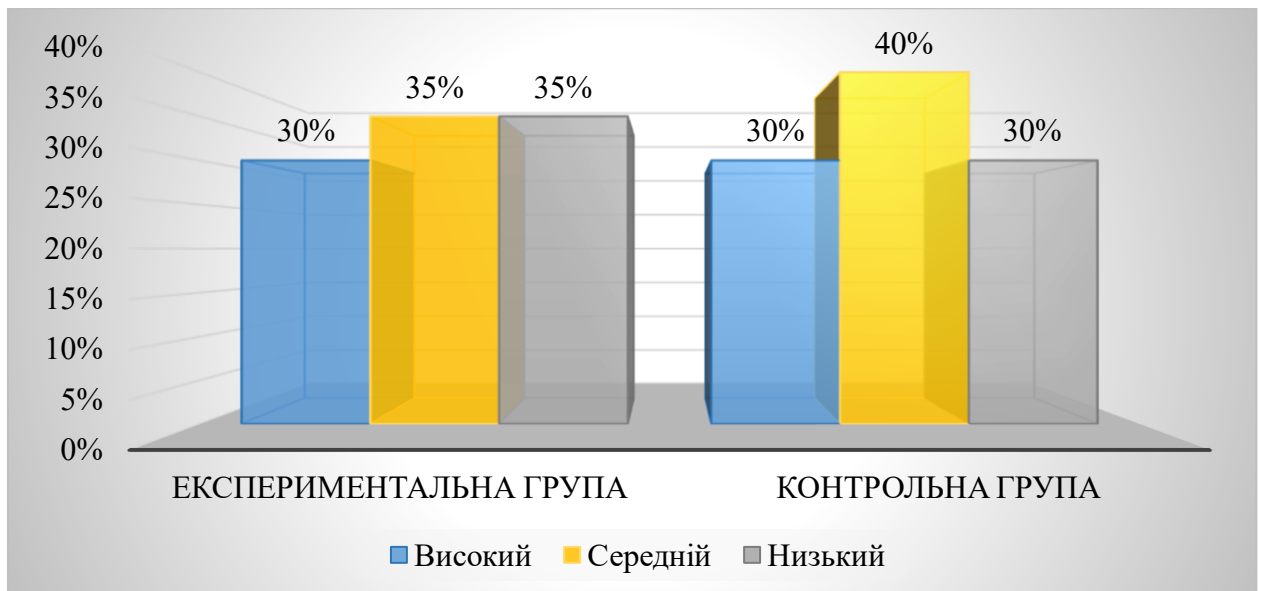

Рис. 2.1. Рівні розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку відповідно даних констатуючого експерименту першого порядку

На основі здобутих в процесі констатуючого експерименту першого порядку даних, їх кількісного та якісного аналізу нами було виділено три (високий, середній, низький) загальні вихідні рівні розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку. Розглянемо їх характеристики більш детально.

Високий рівень є характерним для дітей із великим об'ємом лексичного запасу, що здатні до вербальної комбінації та вигадування. Вони вміють логічно висловлювати та чітко формулювати результати розв'язання проблемних питань, володіють в повному обсязі вікової норми знаннями, вміннями, навичками комунікації, спрямованими на конструктивну взаємодію з дорослими та однолітками, охоче виявляють ініціативу у спілкуванні, в процесі виконання завдань їхні дії активні й творчі. У них наявні сформовані компоненти імпресивного та експресивного мовлення з відповідними невербальними проявами (розуміють емоційну поведінку співрозмовника за мімікою та жестами, вміє висловити прохання, виразити згоду чи незгоду тощо). Вони мають високий рівень сформованості внутрішньої мотивації, активно висловлюють прагнення виявляти комунікативні здібності, знають численні загальноприйняті способи розв'язання проблемних питань та

ситуацій. В процесі розв'язання проблемних ситуацій аналогічних до вже знайомих, вони намагаються кожного разу знаходити нові способи їх вирішення. Діти активні у комунікативній взаємодії, ініціюють та підтримують розпочату розмову в різноманітних ситуаціях спілкування, відповідають на запитання співрозмовника поширеними реченнями та звертаються із самостійно сформульованими запитаннями, орієнтуються в ситуації спілкування. Вони володіють навичками розгорнутого, послідовного, логічного, зв'язного мовлення. Вміють складати різного типу розповіді, імпровізувати та розмірковувати про предмети, явища, події, друзів. Вміють висловлювати самостійні оцінні судження та виявляють словесну творчість у різних видах мовленнєвої діяльності. Діалог тривалий. Кількість діалогічних реплік 7-8. Використовують різні типи діалогічних єдностей: запитання-відповідь, повідомлення-функціональні типи діалогу: запитання, спонукання-повідомлення; домовленість, розпитування, обмін враженнями та обговорення. Досконало володіють навичками поєднання вербальних й невербальних засобів виразності. Діти даного рівня вміють будувати трилог та підтримувати групову бесіду (полілог).

Діти із **середнім рівнем** для пошуку відповідей потребують більшої кількості часу, знають методи та основні шляхи розв'язання проблемних ситуацій та питань, але не вміють вербально їх формулювати, їхні висловлювання стримані та короткі. Частково володіють знаннями, вміннями, навичками комунікації та досвідом, який використовують, у діях виявляють здатність приймати допомогу дорослих, виконують половину або більшість завдань, можуть розрізнити емоційний стан співрозмовника. Діти даного рівня мають низький рівень знань щодо загальновідомих шляхів розв'язання проблем, але виявляють високий ступінь зацікавленості до процесу їх пізнання. Їх інтерес до процесу розв'язання проблемних питань та ситуацій в переважній більшості випадків пасивний, внутрішня мотивація переважає зовнішню, аналіз проблем та продукування гіпотез відбувається на основі організаційної допомоги та навідних запитань. Вони не виявляють ініціативи

під час розв'язання нових та незнайомих проблемних питань та ситуацій, а дотримуються декількох загальновідомих способів їх розв'язання. Не ініціюють (беруть участь у спілкуванні здебільшого за ініціативою інших) але підтримують розпочату розмову в побутових ситуаціях спілкування, відповідають на запитання співрозмовника та звертаються із запитаннями, орієнтуються в побутовій ситуації спілкування; володіють навичками послідовного зв'язного мовлення; під опосередкованим керівництвом складають розповіді репродуктивного характеру, наявні труднощі під час імпровізації та висловлення міркувань про предмети довкілля та друзів. Діалог будуть з допомогою педагога, використовують прості, короткі, іноді однослівні речення. Діалог короткотривалий. Кількість діалогічних едностей 3-4. Правильно будує типи діалогічних едностей: запитання - відповідь, повідомлення - запитання та діалогів: домовленість, розпитування. Володіє інтонацією та найбільш поширеними невербальними засобами виразності.

Низький рівень характеризується наявністю у дітей обмеженого лексику побутового характеру словникового запасу, труднощів при побудові вербальних висловлювань. Володіють знаннями, вміннями та навичками спілкування, досвідом, але не завжди використовують їх у комунікативній діяльності та новій ситуації. В ситуаціях комунікативної взаємодії домінує спілкування з дорослими, наявне почуття невпевненості у взаєминах з однолітками, відсутність ініціативи у спільній діяльності, інколи відмовляються від виконання завдань, не завжди приймають і використовують надану допомогу, найчастіше виконують завдання на основі чітких точних вказівок або покрокової допомоги. Пошук відповідей здійснюється ними безпосередньо під час процесу розв'язання проблемних питань та ситуацій на основі навідних підказок. Вони не розуміють сутність проблемних питань та ситуацій, не усвідомлюють роль загальноприйнятих шляхів у їх розв'язанні. Для дітей даного рівня властивим є низький рівень сформованості вміння відстоювати власну думку та невимушено приймати думки однолітків та дорослих. Вони вважають недоцільним пошук нових, нестандартних способів

розв'язання проблемних питань та ситуацій на основі навідних питань, надають перевагу способам комунікативної взаємодії, що передбачають конкретний чіткий алгоритм дій. В основі їх діяльності зовнішня мотивація переважає внутрішню. Не ставлять запитань але відповідають на них, частково орієнтуються в побутовій ситуації спілкування, навички побудови послідовного зв'язного висловлювання розвинені не достатньо. Під опосередкованим керівництвом складають речення репродуктивного характеру, наявні труднощі під час імпровізації побутових ситуацій спілкування. У дітей даного рівня відсутня самостійність та ініціативність. Вони постійно потребують допомоги педагога. Під час комунікативної взаємодії відповідають на питання одним словом, не вміють правильно сформулювати запитання. Кількість діалогічних єдностей 1-2. Використовують такий тип діалогічної єдності, як запитання - відповідь. Не вміють користуватися мовленнєвими засобами виразності. Невербальні засоби виразності використовують рідко. Не вміють самостійно розігрувати текст казкової та реальної ситуації. Серед формул мовленнєвого етикету, за умови нагадування, використовують тільки вітання та прощання.

Одержані дані констатуючого експерименту першого порядку засвідчили значну варіативність рівнів розвитку комунікативної компетентності. Виявлено, що діти з високим рівнем легше встановлюють контакти з однолітками, демонструють гнучкість у поведінці та краще орієнтуються у нових ситуаціях. Вони демонструють розвинені мовленнєві навички, здатність до ефективної комунікації та конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій. Вони активно використовують вербальні та невербальні засоби спілкування, виявляють ініціативу в комунікативній взаємодії та демонструють високий рівень емпатії.

Водночас, значна частина дітей (особливо в групі з низьким рівнем) виявила труднощі в комунікативній діяльності, що проявляються в обмеженому словниковому запасі, нездатності формулювати розгорнуті висловлювання, труднощах у розумінні емоційного стану співрозмовника та

низькому рівні емпатії. У зв'язку із тим, що низький рівень розвитку комунікативних навичок може призводити до труднощів у соціалізації, конфліктів та емоційного напруження, вони потребують цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, спрямованого на розвиток комунікативних навичок та формування позитивного ставлення до спілкування.

Особливо важливим є той факт, що навіть серед дітей із низьким рівнем розвитку комунікативної компетентності спостерігається потенціал для розвитку цих навичок. Усі діти виявляли інтерес до запропонованих завдань та прагнули до активної участі в комунікативній діяльності.

Таким чином, можна дійти висновку, що вихованці двох старших груп потребують цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, безпосередньої взаємодії з дорослим, його особистої уваги, пояснення та заохочення. Особлива увага має бути приділена дітям з низьким та середнім рівнями розвитку, які потребують індивідуального підходу, підтримки та стимулювання комунікативної активності. Відтак, основним завданням педагогічних працівників обох закладів дошкільної освіти, що працюють із означеними категоріями дітей є вдосконалення навичок зв'язного мовлення, розвиток вміння слухати та розуміти співрозмовника, стимулювання ініціативності та самостійності у комунікативній діяльності.

Отже, результати проведеної діагностичної роботи доводять необхідність проведення формуючого експерименту, спрямованого на розвиток комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

2.2. Шляхи удосконалення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Базовими науковими принципами розробки експериментальної методики розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку стали такі принципи, як: принцип системності: (розгляд комунікативної компетентності як складної системи, що включає вербальні, невербальні та емоційні компоненти); вікової відповідності (врахування вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку при розробці методики); принцип активності та самостійності (залучення дітей до активної участі в процесі розвитку комунікативної компетентності); науковості (використання науково обґрунтованих методів та прийомів) та доступності; розвиваючого характеру навчання; наочності; принцип наступності; принцип індивідуалізації (врахування індивідуальних особливостей кожної дитини); принцип емоційного комфорту (створення сприятливого емоційного клімату в процесі розвитку комунікативної компетентності); принцип практичної спрямованості (формування у дітей практичних навичок спілкування); емоційності ігрової діяльності та партнерства; принцип забезпечення максимальної творчої активності; креативності; ініціативності; творчості; принцип потреби дитини в закріпленні набутих раніше знань; врахування єдності виховних, творчих і пізнавальних завдань; принцип інтегрованості (включення розвитку комунікативної компетентності в різні види діяльності дітей); дотримання логічності побудови вербальних висловлювань на основі активної пізнавальної діяльності; комплексності та диференційованого підходу; поетапності розвитку; діяльнісного підходу. В процесі цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу нами також було використано багатоступеневий, особистісно-орієнтований та ціннісний підходи, як методичні принципи навчання.

Для забезпечення комплексного процесу розвитку комунікативної компетентності дитини нами було включено такі три типи організації

комунікативної діяльності дітей запропоновані сучасною дошкільною дидактикою, як: спеціально організована діяльність, партнерська діяльність та самостійна діяльність.

Започатковуючи формуючий експеримент, було розроблено експериментальну модель розвитку комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, що включала чотири взаємопов'язані та взаємодоповнюючі етапи: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний та рефлексивно-оцінювальний наведені у рисунку 2.2.

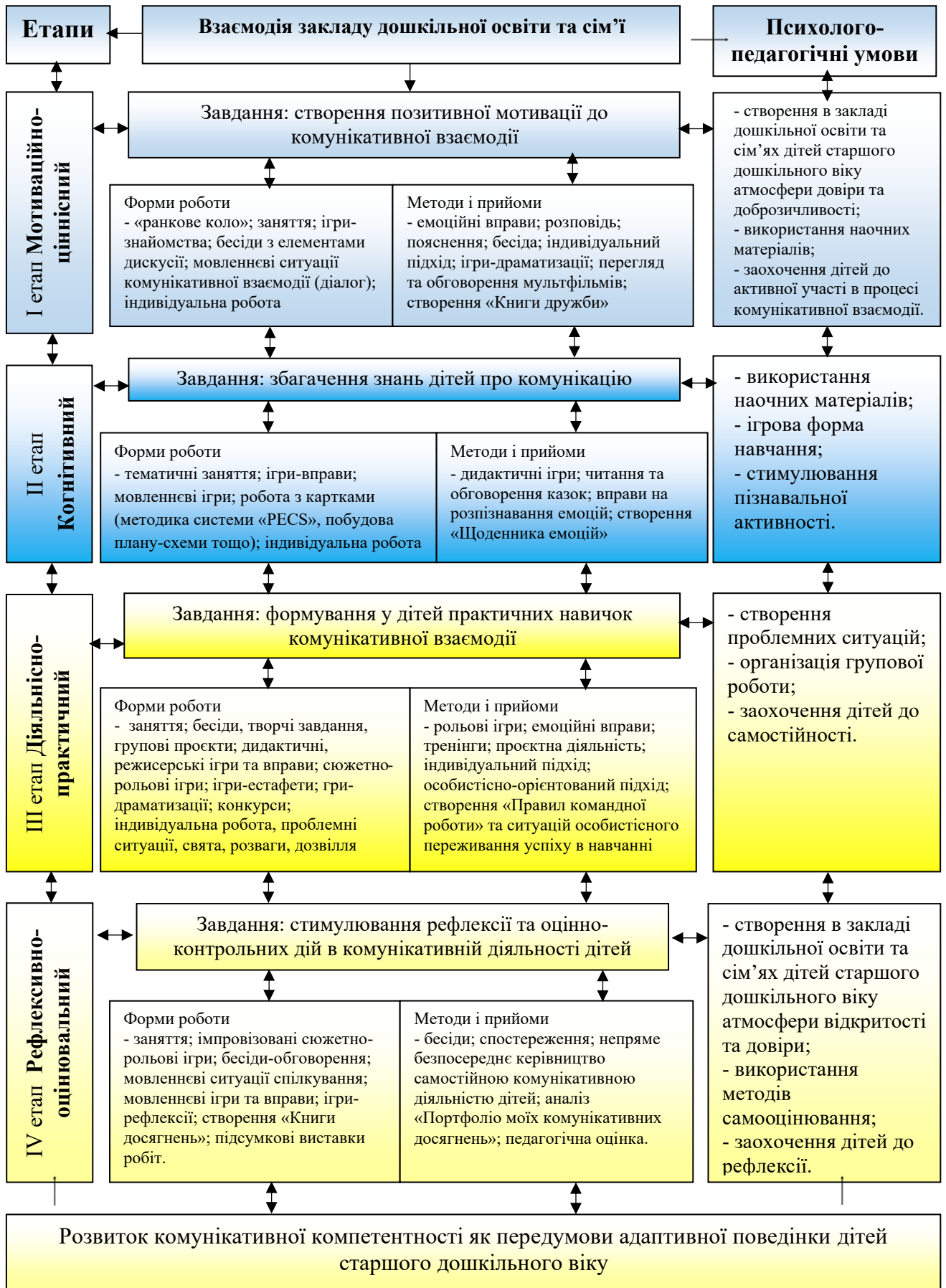

Рис. 2.2. Експериментальна модель розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Метою першого – мотиваційно-ціннісного етапу - було забезпечення створення позитивної мотивації до комунікативної взаємодії. Даний етап виступає як спеціально організована діяльність, що передбачає формування у дітей усвідомлення важливості комунікативної взаємодії, розвиток інтересу до спілкування з однолітками та дорослими, створення позитивного емоційного настрою. На даному етапі відбувалось формування таких знань, як усвідомлення важливості спілкування для встановлення дружніх стосунків, розуміння основних правил спілкування, ознайомлення з різними формами спілкування; розвиток вміння виявляти інтерес до спілкування з однолітками та дорослими, встановлювати контакт з іншими людьми, висловлювати свої думки та почуття; розвиток навичок встановлення контакту, слухання та висловлювання думок; формування таких якостей особистості, як доброзичливість, відкритість та здатність до емпатії.

На першому етапі були реалізовані такі педагогічні умови як створення в закладі дошкільної освіти та сім'ях дітей старшого дошкільного віку атмосфери довіри та доброзичливості; використання наочних матеріалів; заохочення дітей до активної участі в процесі комунікативної взаємодії.

Метою другого – когнітивного етапу - було збагачення знань дітей про комунікацію. Ми розглядаємо даний етап як спеціально організовану діяльність, що спрямована на ознайомлення дітей з вербальними та невербальними засобами спілкування, формування у дітей уявлення про емоції та їх вираження, навчання дітей правилам спілкування. На цьому етапі відбувалося формування уявлень про ознайомлення дітей з вербальними та невербальними засобами спілкування, формування у дітей уявлення про емоції та їх вираження, навчання дітей правилам спілкування; вміння розпізнавати емоції інших людей, висловлювати власні емоції, використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування; навичок використання засобів спілкування, розпізнавання та вираження емоцій; відбувався розвиток таких якостей особистості, як: емоційний інтелект, толерантність, самосвідомість.

На другому етапі реалізовувались такі педагогічні умови як використання наочних матеріалів; ігрова форма навчання; стимулювання пізнавальної активності.

Метою третього – діяльнісно-практичного етапу – було формування у дітей практичних навичок комунікативної взаємодії. Основою діяльнісно-практичного етапу була партнерська діяльність, що була спрямована на апробацію дитиною комунікативних вмінь та навичок під час комунікативної взаємодії з однолітками та дорослими, й відповідно сприяла формуванню у дітей впевненості в собі під час комунікативної взаємодії, вміння розв'язувати конфліктні ситуації та навички командної взаємодії.

На цьому етапі в дітей відбувалось не тільки формування уявлень про стратегії розв'язання конфліктних ситуацій, принципи командної взаємодії та способи подолання невпевненості у спілкуванні, а й розвиток комунікабельності, впевненості в собі та відповідальності. Так, у дітей формувалися вміння розв'язувати конфліктні ситуації, працювати в команді, висловлювати власну думку.

На даному етапі було реалізовано такі педагогічні умови, як створення проблемних ситуацій; заохочення дітей до самостійності; організація групової роботи, шляхом раціонального поєднання педагогічного просвітництва педагогічних працівників та батьків із забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системах «дитина-дитина», «дорослий-дитина» та включенням дітей у ситуації особистісного переживання успіху в навчанні під час використання педагогами особистісно орієнтованого підходу до дітей та нагромадженого В. Сухомлинським досвіду «педагогіки успіху» (поступове включення вправ, завдань та ігор до різних видів комунікативної діяльності).

Метою четвертого – рефлексивно-оцінювального етапу – було стимулювання рефлексії та оцінно-контрольних дій в комунікативній діяльності дітей. Даний етап був самостійною діяльністю дітей, яка передбачала формування навичок самооцінювання та в процесі якої у них відбувався розвиток вміння аналізувати результати розвитку власної

комунікативної діяльності. також у дітей формувались уявлення про критерії оцінювання ефективності спілкування, способи самооцінювання комунікативних навичок, можливості для подальшого розвитку комунікативної компетентності; вміння аналізувати власні комунікативні навички та діяльність в цілому, оцінювати ефективність спілкування, планувати подальший розвиток комунікативної компетентності; розвивались не тільки навички самоаналізу, оцінювання та планування, а й якості особистості: рефлексивність, самосвідомість та відповідальність.

На цьому етапі реалізовувались такі педагогічні умови, як створення в закладі дошкільної освіти та сім'ях дітей старшого дошкільного віку атмосфери відкритості та довіри; використання методів самооцінювання; заохочення дітей до рефлексії.

Зміст організації формуючого етапу експериментального дослідження відображає розроблена нами система роботи щодо організації взаємодії закладу дошкільної освіти та родин дітей з розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку, на основі якої був складений перспективний план роботи практичного психолога закладу дошкільної освіти з розвитку комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку на 7 місяців: з жовтня 2024 року по квітень 2025 року (див. Додаток Б).

Таким чином, під час формуючого експерименту послідовно й цілеспрямовано відбувалось формування чотирьох визначених Державним стандартом дошкільної освіти України складових елементів комунікативної компетентності, що в контексті нашого дослідження є критеріями розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку, а саме: когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-практичного та емоційно-вольового.

Взаємодія даних критеріїв у психолого-педагогічній роботі закладу дошкільної освіти сприяла подоланню наявних у дітей бар'єрів комунікативної взаємодії та розвитку їх комунікативної компетентності.

2.3. Порівняльна характеристика рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Мета констатуючого експерименту другого порядку: контрольне дослідження, що передбачає виявлення змін у рівнях розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку після проведеної із ними роботи.

На третьому етапі експериментального дослідження були проведені контрольні зрізи з метою виявлення ефективності експериментальної методики розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку. Так, на даному етапі був використаний метод повторного обстеження – дітям були запропоновані завдання повністю аналогічні констатуючому експерименту першого порядку, до кожного із виокремлених нами критеріїв і показників. Проаналізуємо одержані дані.

Розглянемо узагальнені дані розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку за результатами проведення констатуючого експерименту другого порядку в зведеній таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Узагальнені кількісні показники розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку за результатами проведення констатуючого експерименту другого порядку

Групи		Експериментальна	Контрольна		
Діагностичні завдання	Методика «Виявлення рівня комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку» (в адаптації Н. Бабич)	Високий	70	45	
		Середній	20	40	
		Низький	15	15	
	Методика І. Мельник «Оцінка мотивації до спільної діяльності»	Рівні	Високий	65	40
			Середній	25	35
			Низький	10	25
			Високий	65	40
			Середній	20	40

	Тестова методика Р. Вільямса «Мотивація спілкування»	Низький	15	20
	Методика Н. Коваленко «Оцінка комунікативних навичок у грі»	Високий	70	35
		Середній	10	40
		Низький	20	25
	Тестова методика Л. Джонсона «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях»	Високий	55	35
		Середній	25	35
		Низький	20	30
	Методика А. Брауна «Соціометрія для дошкільнят»	Високий	60	40
		Середній	30	35
		Низький	10	25
	Шкала дитячої емпатії Дж. Сміта	Високий	60	30
		Середній	20	35
		Низький	20	35
	Середнє арифметичне значення	Високий	65	40
		Середній	20	35
Низький		15	25	

Згідно даних таблиці 2.3., у 65 % дошкільників експериментальної та 40 % дошкільників контрольної групи було виявлено високий рівень розвитку комунікативної компетентності, середній рівень було діагностовано у 20 % дошкільників експериментальної та 35 % дошкільників контрольної групи, а на низькому рівні залишилось 15 % експериментальної та 25 % дошкільників контрольної групи.

Базуючись на даних констатуючого експерименту другого порядку наведених в таблиці 2.3., відтворимо рівні розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку графічно в рисунку 2.3.

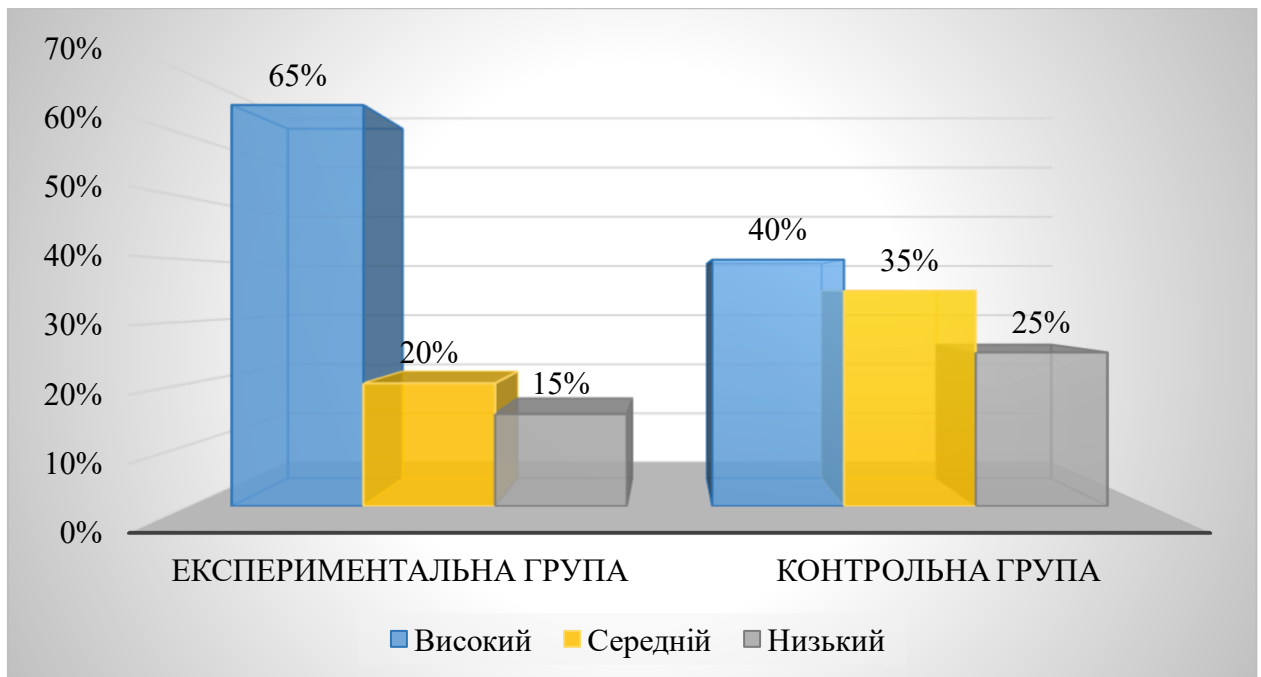

Рис. 2.3. Рівні розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку відповідно даних констатуючого експерименту другого порядку

Підведемо підсумки експериментального дослідження на третьому його етапі. Відтак, за чотирма обраними нами критеріями розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку (когнітивним, мотиваційно-ціннісним, діяльнісно-практичним та емоційно-вольовим) одержані дані експериментальної групи виявились значно вищими, ніж у контрольній. Психолого-педагогічна робота проведена із дітьми експериментальної групи суттєво прискорила не тільки темп розвитку навичок зв'язного мовлення, вміння слухати та розуміти співрозмовника, вміння виявляти ініціативність та самостійність у комунікативній діяльності, а й сприяла засвоєнню ними змісту програмового матеріалу, що, закономірно спричинило підвищення у них рівнів розвитку пізнавальних, емоційно-вольових та мовленнєвих процесів (перевищення показників вікової норми), формуванню творчого підходу до процесу комунікативної взаємодії.

Порівняльні кількісні дані рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку відображено в зведеній таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Порівняльні дані рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Група	Рівні розвитку (%)					
	Високий		Середній		Низький	
	До проведення роботи	Після проведення роботи	До проведення роботи	Після проведення роботи	До проведення роботи	Після проведення роботи
Експериментальна	30	65	35	20	35	15
Контрольна	30	40	40	35	30	25

Відповідно даних таблиці 2.4., тенденції до якісного підвищення рівня розвитку комунікативної компетентності дошкільників наявні переважно в експериментальній групі.

Так, результати динаміки показників розвитку комунікативної компетентності виявлені в процесі констатуючого експерименту другого порядку свідчать про ефективність розробленої нами експериментальної моделі та педагогічних умов її практичної реалізації в психолого-педагогічній роботі закладу дошкільної освіти, що підтверджує ефективність висунутих нами пропозицій щодо удосконалення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Реалізація освітньо-виховного потенціалу взаємодії закладу дошкільної освіти із родинами дітей в психолого-педагогічній роботі сприяла не тільки формуванню комунікативних умінь та навичок, підвищенню рівня розвитку мовленнєвих та психічних процесів, а й розвитку комунікативної компетентності особистості дошкільника в цілому. Відтак, нами було реалізовано такі педагогічні умови:

- створення в закладі дошкільної освіти та сім'ях дітей старшого дошкільного віку атмосфери відкритості, довіри та доброзичливості;

- використання наочних матеріалів;
- заохочення дітей до активної участі в процесі комунікативної взаємодії;
- ігрова форма навчання;
- стимулювання пізнавальної активності;
- створення проблемних ситуацій;
- заохочення дітей до самостійності;
- організація групової роботи, шляхом раціонального поєднання педагогічного просвітництва педагогічних працівників та батьків із забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системах «дитина-дитина», «дорослий-дитина» та включенням дітей у ситуації особистісного переживання успіху в навчанні під час використання педагогами особистісно орієнтованого підходу до дітей та нагромадженого В. Сухомлинським досвіду «педагогіки успіху» (поступове включення вправ, завдань та ігор до різних видів комунікативної діяльності);
- використання методів самооцінювання;
- заохочення дітей до рефлексії.

Порівняльний аналіз рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку на третьому етапі експериментального дослідження графічно відтворено в рисунку 2.4.

Рис. 2.4. Порівняльні дані рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку на третьому етапі експериментального дослідження

Отже, збільшилась кількість дошкільників експериментальної групи, що перебували на високому рівні - з 30% до 65%. Відповідно зменшилась кількість дошкільників на середньому рівні – з 35% до 20% та низькому рівні – з 35% до 15% дошкільників. Варто відзначити, що позитивну динаміку було виявлено й у контрольній групі, проте відсутність цілеспрямованої роботи з розвитку комунікативної компетентності дошкільників та низька варіативність методів й форм роботи суттєво знизили можливість досягнення ними більш високого рівня. Так, дещо збільшилась кількість дошкільників на високому рівні - з 30% до 40% та низькому рівні – з 30% до 25%. Відповідно зменшилась кількість дошкільників на середньому рівні – з 40% до 35% дошкільників. Це обумовлено закономірними віковими змінами, що відбулись внаслідок їх розвитку за традиційною методикою.

Досвід психолого-педагогічної роботи під впливом взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'ями дітей дозволяє дійти висновку, що дана взаємодія: забезпечує емоційний комфорт, сприяє підвищенню рівня соціальної

активності, мовленнєвої мотивації, ініціативності під час здійснення комунікативної взаємодії та розвитку в дошкільників вищих психічних функцій в цілому.

Особливої уваги заслуговує той факт, що на тлі зростання показників розвитку комунікативної компетентності нами було виявлено позитивну динаміку готовності дошкільників до шкільного навчання.

Таким чином, дані констатуючого експерименту другого порядку довели, що вплив взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'ями дітей у контексті багатокomпонентного системного підходу до організації роботи був більш ефективним, ніж традиційні форми психолого-педагогічної роботи.

Отже, експериментальні дані, що ґрунтувалися на теоретичних засадах проблеми дослідження, підтвердили ефективність визначених нами шляхів удосконалення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку та надали змогу дійти загального висновку.

Висновки до II розділу

Для реалізації поставлених завдань та перевірки ефективності визначених нами шляхів удосконалення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку було розроблено експериментальну модель розвитку комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Проведення експериментальної роботи здійснювалось за чотирма послідовними етапами: «мотиваційно-ціннісним» (забезпечення створення позитивної мотивації до комунікативної взаємодії), «когнітивним» (збагачення знань дітей про комунікацію), «діяльнісно-практичним» (формування у дітей практичних навичок комунікативної взаємодії) та «рефлексивно-оцінювальним» (стимулювання рефлексії та оцінно-контрольних дій в комунікативній діяльності дітей).

Ефективність проведеного експериментального дослідження встановлено в результаті проведення констатуючого експерименту другого порядку, метою якого було контрольне дослідження, що передбачає виявлення змін у рівнях розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку після проведеної із ними роботи.

Одержані на третьому етапі експериментального дослідження порівняльні дані, засвідчили значне підвищення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку відповідно до усіх виділених нами критеріїв.

Отже, збільшилась кількість дошкільників експериментальної групи, що перебували на високому рівні - з 30% до 65%. Відповідно зменшилась кількість дошкільників на середньому рівні – з 35% до 20% та низькому рівні – з 35% до 15% дошкільників. Варто відзначити, що позитивну динаміку було виявлено й у контрольній групі, проте відсутність цілеспрямованої роботи з розвитку комунікативної компетентності дошкільників та низька варіативність методів й форм роботи суттєво знизили можливість досягнення ними більш високого рівня. Так, дещо збільшилась кількість дошкільників на

високому рівні - з 30% до 40% та низькому рівні – з 30% до 25%. Відповідно зменшилась кількість дошкільників на середньому рівні – з 40% до 35% дошкільників. Це обумовлено закономірними віковими змінами, що відбулись внаслідок їх розвитку за традиційною методикою.

Таким чином, досвід психолого-педагогічної роботи під впливом взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'ями дітей дозволяє дійти висновку, що дана взаємодія: забезпечує емоційний комфорт, сприяє підвищенню рівня соціальної активності, мовленнєвої мотивації, ініціативності під час здійснення комунікативної взаємодії та розвитку в дошкільників вищих психічних функцій в цілому.

Особливої уваги заслуговує той факт, що на тлі зростання показників розвитку комунікативної компетентності нами було виявлено позитивну динаміку готовності дошкільників до шкільного навчання.

ВИСНОВКИ

Досліджувалась проблема «Комунікативна компетентність як передумова адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку».

Започатковуючи дослідно-експериментальну роботу насамперед було визначено зміст умінь та навичок, якими має володіти комунікативно компетентна особистість відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти України.

Аналіз науково-методичної літератури, періодичних видань та документації закладів дошкільної освіти м. Миколаєва № 131 та 142 (аналіз методичних посібників та планів роботи двох практичних психологів та чотирьох вихователів двох старших груп) свідчить про те, що Державний стандарт дошкільної освіти, спрямовує зусилля педагогічних працівників на розвиток здатності дитини до спілкування з однолітками і дорослими у різних формах конструктивної взаємодії, здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри та бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію.

Проведений нами психолого-педагогічний експеримент, відповідно до означеної мети та завдань дослідження, передбачав такі три етапи, як: констатуючий експеримент першого порядку (виявлення рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку), формуючий експеримент (розвиток комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку) та констатуючий експеримент другого порядку (контрольне дослідження, що передбачає виявлення змін у рівнях розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку після проведеної із ними роботи). Кожен з окреслених етапів передбачав свою мету та методику дослідження.

Під час проведення констатуючого експерименту першого порядку для виявлення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку, були використані такі

методики, як: методика «Виявлення рівня комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку» (в адаптації Н. Бабич), методика І. Мельник «Оцінка мотивації до спільної діяльності», тестова методика Р. Вільямса «Мотивація спілкування», методика Н. Коваленко «Оцінка комунікативних навичок у грі», тестова методика Л. Джонсона «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях», методика А. Брауна «Соціометрія для дошкільнят» та шкала дитячої емпатії Дж. Сміта.

Дані методики передбачали діагностичну діяльність відповідно до чотирьох основних критеріїв розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку: когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-практичного та емоційно-вольового, що відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти України є складовими компонентами комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Одержані дані констатуючого експерименту першого порядку засвідчили, що значна кількість дітей виявила труднощі в комунікативній діяльності, що проявляються в обмеженому словниковому запасі, нездатності формулювати розгорнуті висловлювання, труднощах у розумінні емоційного стану співрозмовника та низькому рівні емпатії.

Формуючий експеримент було реалізовано в три етапи. На першому етапі було визначено оптимальні умови для розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку. На другому етапі проводилась розробка і апробація експериментальної моделі розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку, було розроблено систему роботи щодо організації взаємодії закладу дошкільної освіти та родин дітей з розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку, на основі якої був складений перспективний план роботи практичного психолога закладу дошкільної освіти з розвитку комунікативної компетентності у дітей

старшого дошкільного віку, до змісту якого увійшли всі форми та методи роботи, які ми радимо використовувати педагогічним працівникам (вихователям та практичним психологам) закладів дошкільної освіти. Дана система, позитивно впливала на рівні розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку наприкінці навчального року. На третьому етапі здійснювався порівняльний аналіз отриманих результатів експериментального дослідження.

Порівняльний аналіз рівнів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку наприкінці навчального року, показав, що більшість дітей експериментальної групи досягли високого й середнього рівнів. Натомість, в контрольній групі суттєвих змін в рівнях майже не відбулось.

Отже, використання спеціальної організації співпраці закладу дошкільної освіти із сім'ями вихованців у освітньо-виховному процесі дало свої позитивні результати.

Вирішивши поставлені на початку дослідження завдання було підтверджено ефективність визначених нами шляхів удосконалення рівня розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку, що розвитку комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку сприятиме створення таких педагогічних умов, як:

- створення в закладі дошкільної освіти та сім'ях дітей старшого дошкільного віку атмосфери відкритості, довіри та доброзичливості;
- використання наочних матеріалів;
- заохочення дітей до активної участі в процесі комунікативної взаємодії;
- ігрова форма навчання;
- стимулювання пізнавальної активності;
- створення проблемних ситуацій;
- заохочення дітей до самостійності;

- організація групової роботи, шляхом раціонального поєднання педагогічного просвітництва педагогічних працівників та батьків із забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системах «дитина-дитина», «дорослий-дитина» та включенням дітей у ситуації особистісного переживання успіху в навчанні під час використання педагогами особистісно орієнтованого підходу до дітей та нагромадженого В. Сухомлинським досвіду «педагогіки успіху» (поступове включення вправ, завдань та ігор до різних видів комунікативної діяльності);
- використання методів самооцінювання;
- заохочення дітей до рефлексії.

Таким чином, результати проведення експериментальної роботи переконливо свідчать, що реалізація виділених педагогічних умов позитивно вплинула на рівень розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

В процесі дослідження було вирішено наступні завдання:

- на основі аналізу психолого-педагогічної, лінгвістичної та науково-методичної літератури з'ясувати стан проблеми в психолого-педагогічній теорії та в освітній практиці;
- визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку;
- розробити й апробувати експериментальну модель розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Перспективи подальших досліджень означеної проблеми передбачають пошук ефективних шляхів розвитку комунікативної компетентності як передумови адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bandura A. Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual review of psychology*, 2018. 52(1). P. 269-311.
2. Bronfenbrenner U. Ecological models of human development. In *International encyclopedia of education*, 2017. V. 3. P. 64-69).
3. Brown A. Sociometry for Preschoolers: A New Approach. *Early Childhood Research Quarterly*, 2020. V. 35(2). P. 50-60.
4. Buss D. M. *Evolutionary psychology: The new science of the mind*. 6-th Edition. New York: Routledge, 2019. 518 p.
5. Hnatiuk N. The importance of social-emotional learning for adaptive behavior in early childhood. *Journal of Preschool Education*, 2022. 14(1). P. 70-85.
6. Hymes D. *On communicative competence*. University of Pennsylvania Press, 2016. 288 p.
7. Johnson L. Strategies in Conflict Situations among Preschool Children. *International Journal of Behavioral Development*, 2022. V. 46(4). P. 80-95.
8. Pavlova S. Individualized approaches to communication development in preschool settings. *International Journal of Early Years Education*, 2021. 29(4). P. 90-105.
9. Smith J. Children's Empathy Scale. *Journal of Child Psychology*, 2019. V. 45(3). P. 70-85.
10. Vasylieva M. Methodological challenges in developing communication competence in preschool children. *Problems of Education in the 21st Century*, 2022. 80(3). P. 105-120.
11. Williams R. Communication Motivation Test for Young Children. *Child Development Research*, 2024. V. 50(1). P. 60-75.
12. Анісімов О. В. Психологічні аспекти адаптації особистості. Київ: Либідь, 2018. 256 с.
13. Бабич Н. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту: дис. канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2016. 242 с.

14. Байєр О.М., Безсонова О.К., Брежнєва О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г. М., Левінець Н. В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О.Д., Шевчук А. С. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Київ: Видавництво, 2021. 45 с.
15. Баранець І. В. Формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Київ, 2020. 250 с.
16. Бєленька Г.В., Богініч О.Л., Вертугіна В.М. та ін. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
17. Бєленька Г. В. Розвиток комунікативно-мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку. Київ: Слово, 2016. 272 с.
18. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей: теорія і методика. Київ: Слово, 2018. 256 с.
19. Бондаренко Н.А. Інтерактивні методи навчання в дошкільній освіті: теорія та практика: монографія. Київ: Видавництво «Крок», 2022. 280 с.
20. Васильєва Г.О., Петрова Ю.М. Розвиток емпатії у дітей дошкільного віку засобами художньої літератури та ігрової діяльності: методичні рекомендації. Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 70 с.
21. Васильєва Л. М. Підвищення кваліфікації педагогів дошкільної освіти. Дніпро: АРТ-Прес, 2023. 300 с.
22. Виготський Л.С. Мислення і мова. Харків: Ранок, 2017. 320 с.
23. Гавриш Н. В. Комунікативна компетентність дошкільників у контексті особистісного розвитку. Харків: Освіта, 2019. 312 с.
24. Гавриш Н. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Рогозянський О. С., Хартман О. Ю., Шевчук А. С. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

25. Гнатюк В. А. Формування емпатії у дітей дошкільного віку. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 180 с.
26. Гончаренко А. М. Інтерактивні методи навчання в дошкільній освіті. Київ: Освіта, 2020. 210 с.
27. Гончаренко А. Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2018. 8 (82). С. 109-118.
28. Гончарук Л. І. Психологія розвитку особистості. Одеса: Маяк, 2015. 340 с.
29. Гриценко В. В. Психологічні аспекти розвитку адаптивної поведінки у дітей дошкільного віку в умовах соціальної нестабільності. Львів: Львівський університет, 2022. 270 с.
30. Гриценко В. В. Ранній розвиток комунікативної компетентності. Запоріжжя: Поліграфіка, 2020. 260 с.
31. Гуренко Т. А. Вікова психологія: дошкільний вік. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 295 с.
32. Дмитрук Л. І. Розвиток навичок розв'язання конфліктів у дошкільників. Кривий Ріг: КДПУ, 2019. 220 с.
33. Іванов С.П. Емоційна регуляція в дошкільному віці: теоретичні аспекти та практичні методи: монографія. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2025. 300 с.
34. Ільїна Ю.Ю. Адаптивність особистості як умова перцептивно-інтерактивної компетентності. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2018. С.315-317.
35. Казібекова В. Ф. Психологічні особливості комунікативної компетентності в різних професійних групах. Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості: зб. наук. праць за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 26–27 верес. 2019 р.). Херсон: ФОП Вишемирський В. С., 2019. С. 106.
36. Карамушка Л. М. Психологія спілкування: Навчальний посібник. Київ: Києво-Могилянська академія, 2020. 344 с.

37. Карпенко, О. Г. Соціальна психологія комунікації: теорія та практика. Київ: Києво-Могилянська академія, 2018. 240 с.
38. Коваленко Н. П. Оцінка комунікативних навичок у грі: посібник для психологів. Львів: Світ, 2021. 200 с.
39. Коваленко Р.І., Дмитренко О.С. Моделювання комунікативних ситуацій як засіб розвитку емоційної компетентності дошкільників: практичний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2024. 95 с.
40. Коваленко Т.Б., Шевченко А.С. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку: навчально-методичний посібник. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2019. 160 с.
41. Коваленко, І. О. Розвивальне середовище в закладі дошкільної освіти. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 320 с.
42. Ковальчук Р.С., Дмитренко О.П. Активне слухання в комунікації з дітьми дошкільного віку: тренінгові вправи. Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2019. 60 с.
43. Кононенко В. О. Соціальна адаптація дітей дошкільного віку. Дніпро: ДНУ, 2021. 198 с.
44. Корольчук М. С. Емпатія як фактор адаптивної поведінки дітей старшого дошкільного віку. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. 240 с.
45. Корольчук М. С. Соціалізація та успішність дитини. Тернопіль: Навчальна книга, 2021. 240 с.
46. Кравченко Ю.І. Невербальна комунікація дітей дошкільного віку: особливості та розвиток: науково-методичний посібник. Київ: Видавництво «Слово», 2022. 150 с.
47. Крайник О. В. Соціальна адаптація: психологічні та педагогічні аспекти. Харків: Основа, 2020. 312 с.
48. Лисенко О. В. Основи комунікативної педагогіки. Львів: Світ, 2020. 280 с.
49. Максименко С. Д. Психологія особистості: підручник. Київ: КНЕУ, 2021. 320 с.

50. Марущак О.М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.
51. Мельник І. Оцінка мотивації до спільної діяльності у дітей дошкільного віку. Психологічні студії, 2023. №5. С. 100-110.
52. Мороз Г.І., Степаненко Ю.В. Розповідання як метод розвитку мовлення та комунікації у дошкільному віці: практичний посібник для вихователів. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2025. 105 с.
53. Мороз Н.І., Степаненко А.В. Навчання дітей дошкільного віку керувати своїми емоціями: практичні поради для педагогів та психологів. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2022. 85 с.
54. Павленко С.В., Захарченко Л.М. Розвиток уваги та слухової пам'яті у дошкільників через ігрові вправи: методичні рекомендації. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2020. 80 с.
55. Павлова С.О., Захарченко Л.М. Компетентності практичного психолога закладу дошкільної освіти: вимоги та шляхи формування: методичні рекомендації. Харків: ХАППНУ, 2022. 110 с.
56. Пахомова Н. Г., Баранець І. В. Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку: теорія і сучасна практика. Калейдоскоп мов, 2020. № 4 (193). С. 60-65.
57. Петренко Л.В., Коваль М.С. Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку: тренінгові програми та вправи. Львів: Новий Світ-2000, 2023. 180 с.
58. Петренко О. В. Формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку. Київ: Освіта, 2019. 160 с.
59. Петренко С. П. Індивідуальний підхід до розвитку комунікативних навичок дітей. Львів: Світ, 2019. 280 с.
60. Петренко С. П. Мовленнєва діяльність і комунікація у дітей дошкільного віку. Одеса: Маяк, 2017. 224 с.

- 61.Петренко С. П. Основи соціальної психології. Дніпро: АРТ-Прес, 2021. 280 с.
- 62.Петрова О.І. Співпраця практичного психолога з педагогами та батьками в закладі дошкільної освіти: моделі та технології: методичний посібник. Дніпро: ДНУ імені Олесья Гончара, 2024. 185 с.
- 63.Петрова О.І., Іваненко С.М. Формування зв'язного мовлення у дошкільників: практичні вправи та завдання. Суми: СДПУ імені А.С.Макаренка, 2021. 120 с.
- 64.Піроженко Т. О. Соціально-комунікативний розвиток дітей дошкільного віку. Харків: Ранок, 2018. 192 с.
- 65.Роль ігрової діяльності у розвитку комунікативної компетентності дошкільників: збірник наукових статей. Умань: УДПУ імені Павла Тичини, 2023. 190 с.
- 66.Романенко А.Ю., Мельник В.І. Створення проблемних ситуацій як засіб розвитку комунікативної компетентності дошкільників: методичні рекомендації. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2023. 70 с.
- 67.Савченко О. П. Взаємодія з батьками в процесі розвитку комунікативної компетентності. Одеса: Маяк, 2022. 250 с.
- 68.Семенова І.О. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку: діагностика та корекція: практичний посібник для психологів та педагогів. Харків: Видавництво «Друкарня Мадрид», 2021. 220 с.
- 69.Сидоренко В.В. Професійна діяльність практичного психолога в закладі дошкільної освіти: нормативно-правові аспекти та методичне забезпечення: довідник. Київ: Видавництво «Освіта України», 2021. 250 с.
- 70.Сидоренко В.М., Лисенко Т.Ю. Пантоміма та етюди як засоби розвитку невербальної експресії у дошкільників: методичні рекомендації. Івано-Франківськ: ПНУ імені Василя Стефаника, 2024. 65 с.
- 71.Сидорова І.В., Лисенко К.П. Художня література як засіб розвитку комунікативних навичок у дітей дошкільного віку: методичні рекомендації для педагогів. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2024. 75 с.

- 72.Симонова Н. В. Психологічна стійкість особистості. Львів: Світ, 2018. 294 с.
- 73.Смирнова І. В. Емоційний інтелект і комунікативні навички дитини. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2018. 240 с.
- 74.Степаненко Л.В. Адаптаційні властивості у складі емоційно-функціонального потенціалу особистості. Журнал сучасної психології, 2021. № 1. С. 97-105.
- 75.Ткач О.С., Гончар Н.П. Рольові ігри як засіб розвитку комунікативних навичок у дошкільному віці: практичний посібник. Хмельницький: ХНУ, 2024. 90 с.
- 76.Ткаченко Н.В., Гончарова М.Ю. Встановлення контакту з дітьми дошкільного віку в процесі психологічної допомоги: практичні поради. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2023. 60 с.
- 77.Ткаченко Н.В., Гончарова М.Ю. Ігри з правилами в дошкільному віці: методичні рекомендації. Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2020. 95 с.
- 78.Успенський М. Розвиток мовлення у дітей. Київ: Освіта, 2020. 250 с.
- 79.Фенко М. Я., Мацюк З. С. Інноваційна парадигма комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2024. 3 (148). С. 116-121.
- 80.Чеботарова Ю. І. Дитяча психологія: розвиток і адаптація. Запоріжжя: Поліграфіка, 2016. 320 с.
- 81.Черезова І. Адаптивна поведінка особистості в контексті життєвих криз. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, 2021. Вип. 1. С. 72-79.
- 82.Черненко Л. А. Психолого-педагогічні основи комунікативної компетентності в дошкільному віці. Запоріжжя: Поліграфіка, 2019. 310 с.
- 83.Шаповалова І.В. Комунікативна компетентність як складова адаптивної поведінки особистості: кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2024. 82 с.
Електронний ресурс. URL:

https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11357/1/%D0%A8%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BA%D0%B2_%D0%BC%D0%B0%D0%B3.pdf

84. Шевченко З. М. Комунікативна компетентність дошкільника: теорія і практика. Київ: Слово, 2020. 256 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Виявлення рівня комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку» (в адаптації Н. Бабич)

Мета: визначення актуального рівня комунікативної культури дошкільників, визначення виховного потенціалу сім'ї, що, в свою чергу, дозволить використовувати можливості сімейного виховання для підвищення культури мовленнєвого спілкування дітей і педагогічної культури батьків у цілому.

Дошкільникам пропонують 4 серії завдань.

Завдання 1. Ввічливі слова

Мета: виявити загальне уявлення дитини про ввічливість.

Процедура проведення: Дитину просять відповісти на три питання: 1) Яку людину називають ввічливою? 2) Які ввічливі слова ти знаєш? 3) Як ти думаєш, чому їх називають «чарівними»?

Обробка й інтерпретація результатів:

Високий рівень (3 бали) – повністю впорався.

Достатній (2 бали) – була потрібна допомога педагога.

Середній (1 бал) – відзначаються слабкі, недостатньо сформовані уявлення.

Низький (0 балів) – не впорався із завданням.

Завдання 2. «Злови добре слово»

Мета: виявити, чи є в пасивному словнику дитини формули мовного етикету, чи розуміє вона їх.

Процедура проведення: Дитині дають інструкцію: «Зараз я прочитаю тобі речення, в яких «сховалися» ввічливі слова. Якщо ти почуєш таке слово, поклади фішку».

Високий рівень (3 бали) – з 10 заданих пропозицій впорався з усіма.

Достатній (2 бали) – 6-7 пропозицій.

Середній (1 бал) – менше 5 пропозицій.

Низький (0 балів) – не впорався із завданням.

Завдання 3. Історії

Мета: визначити вміння підбирати адекватну ситуації формулу мовного етикету.

Процедура проведення: Дитині дають інструкцію: «Зараз я розповім тобі одну історію про хлопчика і дівчинку, яких звать Саша і Катя. Я буду розповідати і показувати тобі картинки, а ти будеш уважно слухати, дивитися і допомагати мені розповідати. Ти будеш за Сашу і Катю говорити ввічливі слова».

Далі описують кожну ситуацію спілкування, в якій формулюють основні умови (тобто задають компоненти): імена комунікантів, час, місце, мету висловлювання, а також супутні умови, що дозволяють сформулювати мотивування реплік. Ситуації:

1. Прохання

«У хлопців йшло заняття з аплікації. Їм було дано завдання: зробити листівку мамі до свята. Саші потрібен рожевий папір, щоб вирізати квіти (мотивування). Як Саша може попросити (мета) папір у Каті (адресат)? А як ще можна сказати?»

2. Привітання

«Вранці (час) хлопці приходять в дитячий садок (місце, обстановка) і вітаються з вихователькою, яку звать Ніна Миколаївна (адресат). Як вони можуть привітатися з нею (мета)? А як ще можна сказати?»

Завдання 4. Спостереження

Мета: виявити вміння контролювати свою поведінку, слухати і чути співрозмовника і ставлення до неетичних виразів співрозмовника.

Процедура проведення: Експериментатором проводиться спостереження за процесом спілкування дитини з однолітками відповідно до плану:

1. Як дитина вступає у спілкування з однолітком (пропонує свої правила гри, погоджується із запропонованими).
2. Чи вміє слухати співрозмовника і спокійно висловлювати свою думку.
3. Чи вміє вибирати потрібний тон, жести, міміку.

4. Як розміщується по відношенню до співрозмовника (боком, спиною).
5. Чи вміє контролювати себе в спілкуванні з однолітками.
6. Чи вміє розуміти емоційний настрій співрозмовника і чи висловлює своє ставлення.
7. Як дитина висловлює своє ставлення до неетичних виразів співрозмовника.

Результати спостереження фіксують у протоколі.

Протокол фіксації результатів діагностування до методики «Виявлення рівня комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку»

(адаптація Н. Бабич)

Прізвище, ім'я дитини: _____

Вік: _____

Дата обстеження: _____

ПІБ психолога: _____

Група: _____

Таблиця 2.5.

Компоненти та показники комунікативної компетентності

№	Компонент	Опис показника	Спостережувана поведінка	Оцінка (0-2 бали)	Коментар
1	Мовленнєвий	Здатність вести діалог	Підтримує розмову, відповідає, ініціює	_____	_____
2		Зв'язне мовлення	Будує логічні висловлювання, описує	_____	_____
3	Соціальний	Взаємодія з однолітками	Проявляє ініціативу, домовляється	_____	_____

4		Взаємодія з дорослими	Слухає, виконує інструкції, уточнює	_____	_____
5	Емоційний	Вираження емоцій	Виражає почуття, розуміє інших	_____	_____
6		Емоційна чутливість	Реагує на настрій співрозмовника	_____	_____

Сумарна кількість балів: _____ із 16 можливих

Таблиця 2.6.

Інтерпретація результатів

Рівень сформованості	Балів	Характеристика
Високий	13–16	Дитина демонструє цілісну сформованість усіх компонентів комунікативної компетентності. Вільно спілкується, проявляє ініціативу, володіє вербальними й невербальними засобами.
Середній	9–12	Дитина в основному володіє навичками спілкування, однак у складних ситуаціях виникають труднощі (невпевненість, потреба в підказках).
Низький	≤8	Комунікативна активність обмежена, виявляє труднощі у взаємодії з дорослими та однолітками, мовлення фрагментарне або несформоване.

Методика І. Мельник «Оцінка мотивації до спільної діяльності»

Дана методика розроблена з метою вивчення рівня сформованості мотиваційних проявів у дітей дошкільного віку в контексті взаємодії з однолітками та дорослими у процесі спільної діяльності. Дана методика дозволяє виявити не лише факт наявності мотивації до спільної активності, а й якісні характеристики цієї мотивації: її стабільність, емоційне забарвлення, спрямованість, ініціативність та усвідомленість.

Мета методики: оцінити рівень мотивації дитини до взаємодії у спільній діяльності, її прагнення до кооперації, готовність до взаємодопомоги, здатність ініціювати або підтримувати спільну гру чи іншу спільну активність.

Процедура проведення: методика проводиться в умовах знайомого для дитини середовища (групові кімната закладу дошкільної освіти), з використанням набору ігрових матеріалів, які стимулюють дитину до спільної діяльності. Завдання пропонується у формі сюжетної або конструктивної гри, яка передбачає кооперацію з іншою дитиною (або декількома). Психолог виступає спостерігачем, фіксує поведінкові прояви, ініціативність, емоційну залученість дитини, а також її реакції у ситуаціях взаємодії.

Структура оцінювання:

Оцінювання проводиться за п'ятибальною шкалою за такими показниками:

1. Ініціативність дитини у започаткуванні спільної діяльності;
2. Активність у підтримці партнерської взаємодії;
3. Емоційна залученість у процес спільної гри чи завдання;
4. Здатність до врахування думки партнера (прояви співпраці);
5. Прагнення досягати спільного результату.

Шкала оцінювання є п'ятибальною та охоплює п'ять ключових параметрів прояву мотивації дитини до спільної діяльності. Кожен параметр оцінюється окремо за шкалою від 1 до 5 балів, де 1 бал — найнижчий рівень прояву, а 5 балів — найвищий. Розглянемо її більш детально у таблиці.

Таблиця 2.7.

Параметр	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
1. Ініціативність у започаткуванні спільної діяльності	Не проявляє ініціативу, уникає контакту	Лише зрідка відгукується на пропозицію іншого	Вступає у спільну діяльність за ініціативою партнера	Іноді сам ініціює спільну діяльність	Часто самостійно ініціює співпрацю
2. Активність у підтримці взаємодії	Пасивний, не підтримує контакт	Взаємодіє лише при нагадуванні дорослого	Активність нестійка, ситуативна	Загалом підтримує контакт	Стійко підтримує активну співпрацю
3. Емоційна залученість	Емоційно відсторонений, байдужий	Реакції слабо виражені	Проявляє помірну зацікавленість	Виявляє емоційне піднесення під час взаємодії	Демонструє щире захоплення, радість, ентузіазм
4. Врахування думки партнера	Ігнорує інших, нав'язує власне	Рідко зважає на партнера	Частково бере до уваги думку іншого	Переважно діє з урахуванням партнера	Уважно слухає, домовляється, враховує пропозиції
5. Прагнення до спільного результату	Виявляє егоцентричність, орієнтується на себе	Лише формально бере участь	Частково залучається до досягнення мети	Переважно прагне до колективного результату	Активно діє для спільного досягнення, сприяє згуртуванню

Протокол обстеження за методикою І. Мельник «Оцінка мотивації до
спільної діяльності»

ПІБ дитини: _____

Вік: _____

Дата обстеження: _____

Місце проведення: _____

Спостерігач (психолог): _____

Умови проведення: _____

I. Опис умов обстеження

1. Мета обстеження:

Визначення рівня мотивації дитини до спільної діяльності у взаємодії з однолітками в ігровій ситуації.

2. Формат взаємодії:

Сюжетно-рольова гра або конструктивна діяльність з парою дітей (досліджувана дитина + 1–2 партнери за вибором психолога).

3. Ігровий матеріал:

Конструктор, сюжетні іграшки, атрибути до сюжетної гри (наприклад, набір «магазин», «будівництво», «лікарня» тощо).

4. Тривалість:

15–20 хвилин спостереження за ігровою взаємодією.

II. Таблиця фіксації показників (за п'ятибальною шкалою)

Таблиця 2.8.

№	Параметр	Короткий опис прояву	Бал (1–5)	Примітки
1	Ініціативність у запуску спільної діяльності	Чи самостійно дитина пропонує гру, співпрацю		
2	Активність у підтримці взаємодії	Чи підтримує контакт, діє разом		

3	Емоційна залученість	Емоції, інтерес до гри		
4	Врахування думки партнера	Чи слухає, домовляється, коригує дії		

Загальна кількість балів: _____ /25

III. Якісна характеристика поведінки дитини:

(Опис спостережень психолога під час взаємодії: ініціатива, міміка, вербальна активність, реакції на партнера, прояви емоцій, намагання досягти спільного результату тощо)

IV. Висновок (за результатами обстеження):

Загальний рівень мотивації до спільної діяльності:

- Високий
- Достатній
- Середній
- Низький
- Дуже низький

Рекомендації:

Інтерпретація сумарного результату:

21–25 балів — високий рівень мотивації до спільної діяльності: дитина охоче й активно взаємодіє, ініціює та підтримує співпрацю, виявляє емоційне включення та соціальну гнучкість.

16–20 балів — достатній рівень: дитина здатна до ефективної взаємодії, але потребує помірної підтримки дорослого чи стимулювання.

11–15 балів — середній рівень: взаємодія непослідовна, не завжди свідома, іноді потребує корекції та цілеспрямованої роботи.

6–10 балів — низький рівень: спостерігається низька комунікативна активність, недостатній інтерес до спільних дій, труднощі адаптації у групі.

5 балів — дуже низький рівень: відсутність мотивації до спільної діяльності, прояви соціальної ізоляції.

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень мотивації: дитина проявляє самостійність у налагодженні взаємодії, ініціює гру, охоче співпрацює, демонструє емоційну зацікавленість і прагнення до спільного результату.
- Середній рівень: дитина залучається до спільної діяльності переважно за ініціативою партнера або дорослого, виявляє ситуативний інтерес, здатна підтримати взаємодію, але зниженим рівнем активності.
- Низький рівень: дитина уникає спільної гри, демонструє замкненість, пасивність або дезорганізацію поведінки у колективному середовищі, не ініціює контактів і не підтримує пропозиції щодо спільних дій.

Методика Р. Вільямса «Мотивація спілкування»

Метою даної методики є діагностика рівня сформованості внутрішньої мотивації до міжособистісного спілкування у дітей дошкільного віку (5–6 років), виявлення провідних мотивів (інформативного, емоційного, соціального) та вмотивованості дитини до ініціації, підтримки та завершення комунікативних актів.

Методика є модифікованим тестом-мовленнєвим стимулом, який передбачає пред'явлення 6 коротких ігрових ситуацій з можливістю вибору поведінкової реакції дитини серед 3 запропонованих варіантів, що відображають різні типи мотивації: А – соціально-рольова мотивація; В – емоційна (афективна) мотивація; С – інформативно-пізнавальна мотивація. Стимульний матеріал включає 6 ситуацій. Розглянемо їх більш детально.

Ситуація 1:

Ти прийшов(ла) до садочка і побачив(ла) нову дитину. Що ти зробиш?

- А. Піду гратися з друзями, бо мені цікавіше з ними.
- В. Запитаю, чи хоче він/вона гратися зі мною.
- С. Запитаю, як його/її звати, і хто з ним/нею прийшов.

Ситуація 2:

Тобі дали нову гру, але вона трохи складна. Що ти зробиш?

- А. Запрошу одного друга, щоб разом розібратися.
- В. Покличу дорослого, щоб допоміг, бо хочу грати одразу.
- С. Почну гратися сам(а), а потім покажу друзям, як.

Ситуація 3:

Під час гри твій товариш засмутився. Що ти зробиш?

- А. Піду грати з кимось іншим.
- В. Запитаю, чому він сумує, і запропоную допомогу.
- С. Покажу йому щось цікаве, щоб його розвеселити.

Ситуація 4:

Ви з дітьми будете вежу з кубиків, але вони просять тебе віддати свої, щоб вежа вийшла вищою. Як ти вчиниш?

- A. Віддам кубики, бо всі так хочуть.
- B. Запитаю, чому саме мої кубики потрібні, і допоможу, якщо буде потрібно.
- C. Запропоную інший спосіб зробити вежу ще вищою.

Ситуація 5:

Твій друг щось розповідає вихователю, але тобі теж є що сказати. Як ти поведешся?

- A. Чекатиму, поки він закінчить, і скажу своє.
- B. Підійду і скажу, що теж хочу щось розповісти.
- C. Послухаю друга, а потім запитаю його щось цікаве по темі.

Ситуація 6:

На прогулянці ти побачив(ла), що одна дитина загубила рукавичку. Як ти зреагуєш?

- A. Скажу дорослому, що вона щось загубила.
- B. Підійду і запитаю, чи не вона загубила рукавичку.
- C. Піду шукати її разом із нею.

Шкала оцінки:

За кожную відповідь дитині надається 1 бал, що належить до однієї з трьох шкал мотивації:

Таблиця 2.9.

Тип мотивації	Ключова характеристика	Позначення
Соціально-рольова	Орієнтація на правила, групові ролі, зовнішнє очікування	A
Емоційно-афективна	Орієнтація на почуття, емоційний відгук	B
Інформативно-пізнавальна	Прагнення дізнаватися, ініціювати нове, впливати	C

Таблиця 2.10.

Ключ до відповідей за типами мотивації

Ситуація	Відповідь А (соціально- рольова)	Відповідь В (емоційна)	Відповідь С (інформативна)
1	A	B	C
2	A	B	C
3	A	B	C
4	A	B	C
5	A	B	C
6	A	B	C

Інтерпретація результатів:

5–6 балів за однією шкалою – високий рівень мотивації відповідного типу;

3–4 бали – середній рівень;

0–2 бали – низький рівень.

Протокол обстеження за методикою Р. Вільямса «Мотивація спілкування»

ПІБ дитини: _____

Вік: _____

Дата обстеження: _____

Психолог: _____

Таблиця 2.11.

I. Таблиця фіксації відповідей дитини:

№ ситуації	Вибрана відповідь	Тип мотивації	Бал
1			
2			
3			
4			
5			
6			

Таблиця 2.12.

II. Підсумкові бали за типами мотивації:

Тип мотивації	Кількість балів	Рівень розвитку (низький/середній/високий)
Соціально-рольова (А)		
Емоційна (В)		
Інформативна (С)		

III. Коментарі до поведінки дитини (спостереження):

IV. Висновок психолога:

Домінуючий тип мотивації: _____

Рівень загальної мотиваційної готовності до комунікації: _____

Рекомендації: _____

Методика Н. Коваленко «Оцінка комунікативних навичок у грі»

Методика дозволяє визначити рівень сформованості таких ключових аспектів комунікативної компетентності дитини:

- здатність ініціювати контакт;
- підтримувати спілкування в межах ігрової ситуації;
- регулювати взаємодію з однолітками;
- домовлятися, розподіляти ролі, погоджувати дії;
- демонструвати гнучкість у вирішенні конфліктних моментів.

Для проведення обстеження використовуються наступний стимульний матеріал:

1. Набір іграшок:

- Рольові ігри:
 - Ляльки (різних персонажів: сім'я, друзі, казкові герої).
 - Транспорт (машини, потяги, літаки).
 - Тварини (домашні, дикі, казкові).
 - Конструктор (для спільного будівництва).
- Соціальні ролі:
 - Набір «Лікар» (інструменти, халат, картки пацієнтів).
 - Набір «Магазин» (каса, гроші, товари).
 - Набір «Школа» (дошка, крейда, зошити).
 - Набір «Кафе» (посуд, продукти, меню).
- Творчість та уява:
 - Кубики, пластилін, фарби, олівці.
 - Матеріали для створення аплікацій, колажів.
 - Матеріали для створення костюмів.

2. Картки з зображеннями:

- Соціальні ситуації:
 - Ігри в дитячому садку, на майданчику.
 - Похід до магазину, лікарні, театру.
 - Святкування дня народження, Нового року.

- Конфліктні ситуації (сварка, образа, незрозуміння).
 - Емоції:
 - Картки з зображеннями різних емоцій (радість, сум, гнів, страх, здивування).
 - Картки з зображеннями міміки та жестів.
 - Предмети та персонажі:
 - Картки з зображеннями предметів для складання історій.
 - Картки з зображеннями персонажів (люди, тварини, казкові герої).
3. Сюжетні картинки:
- Серії сюжетних картинок:
 - Картинки для розповіді історій з послідовним розвитком подій.
 - Картинки з проблемними ситуаціями для обговорення.
4. Матеріали для рольових ігор:
- Набори для сюжетно-рольових ігор:
 - Набір «Сім'я» (ляльки, меблі, посуд).
 - Набір «Будівництво» (інструменти, матеріали).
 - Набір «Подорож» (карта, транспорт, рюкзаки).
5. Ігри:
- Настільні ігри:
 - Ігри з правилами, що вимагають спілкування та взаємодії.
 - Ігри-вікторини, ігри-головоломки.
 - Ігри-драматизації:
 - Розігрування казок, оповідань, віршів.
 - Ігри-імпровазації на задані теми.
 - Ігри-імітації:
 - Ігри, що вимагають імітації рухів, звуків, емоцій.
 - Ігри-пантоміми.
6. Форма спостереження з фіксацією поведінкових проявів (входить до протоколу).

Процедура проведення методики Н. Коваленко «Оцінка комунікативних навичок у грі»

1. Інструкція дитині:

«Зараз ми з тобою та ще кількома дітками пограємо у гру. Обери, ким хочеш бути, і давай придумаємо, що будемо робити. Можна розмовляти, домовлятися, грати разом. Я просто спостерігатиму.»

2. Форма організації:

- Група з 3-4 дітей (включно з дитиною, яку обстежують).
- Тривалість гри: 15–20 хвилин.
- Участь дорослого — мінімальна або нейтральна (лише створення умов).

3. Параметри для спостереження (занотовуються у протокол):

- Ініціювання гри;
- Залучення інших дітей до гри;
- Вміння домовлятися;
- Реагування на репліки однолітків;
- Здатність до компромісу;
- Використання мовленнєвих форм (прохання, запитання, пояснення);
- Емоційне включення;
- Завершення гри (вихід із ролі).

Протокол обстеження за Методика Н. Коваленко «Оцінка комунікативних навичок у грі»

Прізвище, ім'я дитини: _____

Дата обстеження: _____

Вік дитини: _____

Група: _____

Інші учасники гри (імена): _____

Тема (сюжет) гри: _____

Тривалість гри: _____

Таблиця 2.13.

№	Комунікативні прояви	Опис поведінки дитини	Оцінка (1–5 балів)
1	Ініціювання гри (пропонує сюжет, розподіляє ролі)		
2	Залучення інших дітей до гри (вербально/невербально)		
3	Домовляння та узгодження дій з партнерами		
4	Реагування на репліки однолітків (слухає, відповідає)		
5	Здатність до компромісу (зміна дій, врахування думки інших)		
6	Використання мовленнєвих форм (прохання, пояснення, запитання тощо)		
7	Емоційне включення (виражає емоції, підтримує позитивний фон)		
8	Завершення гри (вихід із ролі, підбиття підсумків)		

Загальна кількість балів: _____ / 40

Рівень розвитку комунікативних навичок:

Низький (15–20)

Середній (21–30)

Високий (31–40)

Оцінювання здійснюється за 5-бальною шкалою для кожного параметра.

Таблиця 2.14.

Бал	Характеристика прояву
1	Прояви відсутні або майже не спостерігаються
2	Прояви рідкісні, ситуативні, без усвідомлення
3	Прояви нестійкі, у межах ініціатив інших дітей
4	Стійке самостійне застосування навичок
5	Високий рівень ініціативи, гнучкість, мовленнєва активність, узгодженість дій

Інтерпретація результатів:

- 15–20 балів – низький рівень комунікативної компетентності (потрібна підтримка дорослого, труднощі у взаємодії).
- 21–30 балів – середній рівень (комунікація ситуативна, потребує корекційної роботи).
- 31–40 балів – високий рівень (дитина вільно ініціює, підтримує та завершує комунікацію в грі).

Тестова методика Л. Джонсона «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях»

Мета: визначення домінуючих стратегій поведінки дітей старшого дошкільного віку в конфліктних ситуаціях.

Зміст:

Тест спрямований на діагностику стратегій поведінки, які діти використовують у конфліктних ситуаціях з однолітками. Він базується на концепції, що діти можуть використовувати різні стратегії для розв'язання конфліктів, такі як конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення та пристосування.

Інструкція:

- Покажіть дитині картку з зображенням конфліктної ситуації або запропонуйте розіграти ситуацію з використанням іграшок.
- Запитайте дитину, як би вона повелася в цій ситуації.
- Зафіксуйте відповіді дитини в протоколі, використовуючи п'ятибальну шкалу.
- Повторіть процедуру з іншими конфліктними ситуаціями.

Стимульний матеріал:

- Картки з зображеннями конфліктних ситуацій (наприклад, двоє дітей не можуть поділити іграшку, діти сперечаються через правила гри).
- Набір іграшок для розігрування конфліктних ситуацій (наприклад, дві машинки, одна лялька).
- Сюжетні картинки з зображеннями конфліктних ситуацій.

Протокол обстеження до тестової методики Л. Джонсона «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях»

№	Конфліктна ситуація	Конкуренція	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Пристосування
1	Двоє дітей не можуть поділити іграшку					
2	Діти сперечаються через правила гри					
3	Дитина хоче грати в одну гру, а її друг — в іншу					
4	Дитина випадково зламала чужу іграшку					
5	Дитина не погоджується з рішенням групи					

Шкала оцінки:

Для оцінки стратегій поведінки використовується п'ятибальна шкала, де:

- 1 бал — стратегія практично не використовується дитиною в конфліктних ситуаціях.
- 2 бали — стратегія використовується рідко, лише в окремих випадках.
- 3 бали — стратегія використовується епізодично, залежно від ситуації та учасників конфлікту.
- 4 бали — стратегія використовується досить часто, як один із основних способів розв'язання конфліктів.
- 5 балів — стратегія є домінуючою, дитина майже завжди використовує її в конфліктних ситуаціях.

Стратегії поведінки:

- Конкуренція: прагнення до перемоги у конфлікті, відстоювання власних інтересів.

- Співпраця: пошук спільного рішення, врахування інтересів обох сторін.
- Компроміс: пошук взаємоприйняттого рішення шляхом взаємних поступок.
- Уникнення: відмова від участі у конфлікті, ігнорування проблеми.
- Пристосування: поступка інтересам іншої сторони, відмова від власних інтересів.

Процедура обробки загальних результатів включає такі етапи:

1. Підрахунок балів:

- Підрахуйте загальну кількість балів, набраних дитиною за кожною стратегією поведінки (конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування).
- Запишіть отримані суми балів у відповідні графи протоколу.

2. Визначення домінуючої стратегії:

- Визначте стратегію, за якою дитина набрала найбільшу кількість балів.
- Ця стратегія вважається домінуючою в поведінці дитини в конфліктних ситуаціях.

3. Аналіз профілю стратегій:

- Проаналізуйте розподіл балів за іншими стратегіями.
- Визначте, які стратегії дитина використовує частіше, а які — рідше.
- Зверніть увагу на стратегії, за якими дитина набрала високі або низькі бали.

4. Інтерпретація результатів:

- На основі аналізу профілю стратегій зробіть висновки про особливості поведінки дитини в конфліктних ситуаціях.
- Визначте, які стратегії є конструктивними, а які — деструктивними для дитини.
- Оцініть, наскільки ефективно дитина розв'язує конфлікти з однолітками.

Інтерпретація результатів:

На основі отриманих даних можна зробити такі висновки:

- **Переважає стратегія конкуренції (високі бали):**

- Дитина схильна до агресивної поведінки, прагне до домінування, важко йде на компроміс.
- Можливі труднощі у встановленні та підтримці дружніх стосунків.
- Потребує навчання конструктивних способів розв'язання конфліктів.
- **Переважання стратегії співпраці (високі бали):**
 - Дитина вміє враховувати інтереси інших, здатна до діалогу та пошуку спільних рішень.
 - Легко встановлює та підтримує дружні стосунки.
 - Демонструє високий рівень соціальної компетентності.
- **Переважання стратегії компромісу (високі бали):**
 - Дитина здатна до гнучкої поведінки, вміє домовлятися та йти на поступки.
 - Вміє уникати тривалих конфліктів, але може відчувати невдоволення через відмову від власних інтересів.
 - Потребує розвитку навичок відстоювання власних прав.
- **Переважання стратегії уникнення (високі бали):**
 - Дитина схильна уникати конфліктних ситуацій, відчуває тривогу та невпевненість у спілкуванні.
 - Можливі труднощі у відстоюванні власних інтересів та захисті своїх прав.
 - Потребує розвитку впевненості в собі та комунікативних навичок.
- **Переважання стратегії пристосування (високі бали):**
 - Дитина схильна до підпорядкування, важко висловлює власну думку та відстоює свої інтереси.
 - Може відчувати невдоволення та образи через постійні поступки.
 - Потребує розвитку самостійності та впевненості в собі.

Методика А. Брауна «Соціометрія для дошкільнят»

Мета: визначення структури міжособистісних відносин у групі дітей старшого дошкільного віку, виявлення популярних та ізольованих дітей.

Зміст:

Методика спрямована на вивчення емоційних зав'язків між дітьми в групі. Вона дозволяє визначити, хто з дітей користується популярністю, хто є лідером, а хто — ізольованим.

Інструкція:

- Перед проведенням обстеження підготуйте ілюстровані картки з зображеннями дітей групи.
- Індивідуально проведіть бесіду з кожною дитиною.
- Покажіть дитині картки з зображеннями дітей групи.
- Поставте дитині запитання-ілюстрації, наприклад:
 - «З ким би ти хотів гратися?»
 - «Кого б ти запросив на день народження?»
- Зафіксуйте відповіді дитини в протоколі, відмічаючи позитивні та негативні вибори.
- Після завершення обстеження з усіма дітьми групи, обробіть результати.

Стимульний матеріал:

- **Ілюстровані картки з зображеннями дітей групи:**
 - Картки повинні бути яскравими та привабливими для дітей.
 - На картках повинні бути зображені всі діти групи.
- **Запитання-ілюстрації:**
 - Ілюстровані запитання, які відображають ситуації вибору (наприклад, з ким би ти хотів гратися, кого б ти запросив на день народження).

Протокол обстеження до методики А. Брауна «Соціометрія для дошкільнят»

Група: _____

Дата проведення: _____

Вік дітей: _____

Кількість дітей: _____

Таблиця 2.16.

№	ПБ дитини	Позитивні вибори	Негативні вибори	Статус	Примітки
1	Іваненко І.	(ПБ дітей)	(ПБ дітей)	(популярна, ізольована, лідер, неприйнята, тощо)	(опис спостережень, особливості поведінки)
2	Петренко П.	(ПБ дітей)	(ПБ дітей)	(популярна, ізольована, лідер, неприйнята, тощо)	(опис спостережень, особливості поведінки)
3	Сидоренко С.	(ПБ дітей)	(ПБ дітей)	(популярна, ізольована, лідер, неприйнята, тощо)	(опис спостережень, особливості поведінки)

Шкала оцінки:

У методиці використовується кількісна оцінка, яка відображає кількість виборів, зроблених дитиною:

- Позитивні вибори:
 - Кількість позитивних виборів, зроблених дитиною щодо інших дітей.
- Негативні вибори:
 - Кількість негативних виборів, зроблених дитиною щодо інших дітей.
- Статус дитини:
 - На основі кількості позитивних і негативних виборів визначається статус дитини в групі (популярна, ізольована, лідер тощо).

Інтерпретація результатів:

- Популярні діти:
 - Діти, які отримали найбільшу кількість позитивних виборів.

- Ізольовані діти:
 - Діти, які отримали найменшу кількість позитивних виборів або найбільшу кількість негативних виборів.
- Лідери:
 - Діти, які отримали найбільшу кількість позитивних виборів і активно впливають на групу.
- Неприйнятні діти:
 - Діти, які отримали велику кількість негативних виборів.

Шкала дитячої емпатії Дж. Сміта

Мета: оцінка рівня розвитку емпатії у дітей старшого дошкільного віку.

Зміст: Шкала дитячої емпатії спрямована на вимірювання здатності дітей розуміти та відчувати емоції інших людей. Вона базується на концепції, що емпатія складається з когнітивного та емоційного компонентів. Когнітивний компонент відображає здатність дитини розуміти емоційний стан іншої людини, а емоційний компонент — здатність відчувати та розділяти ці емоції.

Інструкція:

- Покажіть дитині картку з зображенням емоційної ситуації або розкажіть коротку історію.
- Запитайте дитину:
 - «Що відчуває дитина на цій картці/в цій історії?» (когнітивний компонент)
 - «Як би ти почувався на місці цієї дитини?» (емоційний компонент)
- Зафіксуйте відповіді дитини в протоколі, використовуючи трибальну шкалу.
- Повторіть процедуру з іншими картками та історіями.

Стимульний матеріал:

1. Ілюстровані картки з зображеннями емоційних ситуацій:

- Картки з зображеннями дітей або тварин, які переживають різні емоції:
 - радість (дитина сміється, грається з друзями);
 - сум (дитина плаче, сидить на самоті);
 - гнів (дитина кричить, б'є іграшки);
 - страх (дитина ховається, тремтить);
 - здивування (дитина відкриває рот, широко розкриває очі).
- Картки з зображеннями соціальних ситуацій, які викликають емоційні реакції:
 - дитина допомагає іншій дитині;
 - дитина ділиться іграшками;

- дитина втішає друга;
- дитина спостерігає за тим, як хтось страждає.

2. Короткі історії з емоційним змістом:

- Історії про дітей або тварин, які переживають емоційні події:
 - історія про дитину, яка втратила свою улюблену іграшку;
 - історія про дитину, яка отримала подарунок;
 - історія про тварину, яка загубилася;
 - історія про дитину, яка захворіла.
- Історії повинні бути простими та зрозумілими для дітей дошкільного віку.
- Історії повинні викликати у дітей емоційні реакції та спонукати до співпереживання.

Протокол обстеження до шкали дитячої емпатії Дж. Сміта

Інформація про дитину:

- ПІБ дитини: _____
- Вік: _____
- Дата народження: _____
- Дата проведення обстеження: _____
- Вихователь: _____

Інформація про обстеження:

- Тривалість обстеження: _____
 - Місце проведення: _____
 - Кількість стимульних матеріалів: _____
- _____
- _____
- _____

Таблиця 2.17.

Результати обстеження

№	Стимульний матеріал (картка/історія)	Когнітивний компонент (розуміння емоцій)	Емоційний компонент (відчуття емоцій)	Загальний бал
1	Картка 1 (опис ситуації)	0/1/2	0/1/2	0-4
2	Картка 2 (опис ситуації)	0/1/2	0/1/2	0-4
3	Історія 1 (короткий зміст)	0/1/2	0/1/2	0-4
4	Історія 2 (короткий зміст)	0/1/2	0/1/2	0-4

Для оцінки рівня емпатії використовується трибальна шкала:

- 0 балів — дитина не проявляє емпатії, не розуміє та не відчуває емоції інших людей.

- 1 бал — дитина проявляє емпатію частково, іноді розуміє та відчуває емоції інших людей.
- 2 бали — дитина проявляє емпатію повною мірою, добре розуміє та відчуває емоції інших людей.

Процедура обробки результатів Шкали дитячої емпатії Дж. Сміта передбачає такі етапи:

1. Підрахунок балів:

- Для кожної дитини підрахуйте загальну кількість балів, отриманих за кожним стимульним матеріалом (карткою або історією).
- Запишіть загальний бал для кожного стимульного матеріалу в протокол обстеження.
- Підрахуйте загальну суму балів, отриманих дитиною за всі стимульні матеріали.

2. Визначення рівня емпатії:

- На основі загальної суми балів визначте рівень емпатії дитини:
 - **Низький рівень емпатії (0-2 бали):** дитина має труднощі з розумінням та відчуттям емоцій інших людей.
 - **Середній рівень емпатії (3-5 балів):** дитина частково розуміє та відчуває емоції інших людей.
 - **Високий рівень емпатії (6-8 балів):** дитина добре розуміє та відчуває емоції інших людей.

3. Аналіз компонентів емпатії:

- Проаналізуйте бали, отримані дитиною за кожним компонентом емпатії (когнітивним та емоційним).
- Визначте, який з компонентів розвинений краще, а який гірше.
- Зробіть висновки про особливості прояву емпатії у дитини.

4. Інтерпретація результатів:

- **Низький рівень емпатії (0-2 бали):**
 - Дитина має труднощі з розумінням та відчуттям емоцій інших людей.

- Можливі проблеми у встановленні та підтримці дружніх стосунків.
- Потребує розвитку емпатійних навичок.
- **Середній рівень емпатії (3-5 балів):**
 - Дитина частково розуміє та відчуває емоції інших людей.
 - Проявляє емпатію в окремих ситуаціях.
 - Потребує подальшого розвитку емпатійних навичок.
- **Високий рівень емпатії (6-8 балів):**
 - Дитина добре розуміє та відчуває емоції інших людей.
 - Проявляє емпатію в різних ситуаціях.
 - Демонструє високий рівень соціальної компетентності.

Інтерпретація результатів передбачає аналіз:

- Загального рівня емпатії: (низький, середній, високий)
- Розвитку когнітивного компонента: (опис особливостей)
- Розвитку емоційного компонента: (опис особливостей)
- Особливостей прояву емпатії: (опис спостережень, наведення прикладів відповідей)

План роботи практичного психолога закладу дошкільної освіти з розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку (жовтень 2024 - квітень 2025 рр.)

Місяць	Тема	Тиждень	Форми роботи з дітьми	Форми роботи з вихователями	Форми роботи з батьками	Заходи
Жовтень	«Я та мої друзі»	1.	Ігри на знайомство та згуртування.	Семинар-практикум «Розвиток комунікативних навичок у дітей».	Батьківські збори «Роль сім'ї у розвитку комунікативних навичок дитини».	«День дружби»
		2.	Рольові ігри «Спілкуємося в різних ситуаціях».	Індивідуальні консультації з питань комунікації.	Індивідуальні консультації з питань спілкування.	
		3.	Перегляд та обговорення мультфільмів про дружбу.	Аналіз проблемних ситуацій у спілкуванні дітей.	Пам'ятка «Як допомогти дитині стати комунікабельною».	
		4.	Створення «Книги дружби».	Підбір ігор та вправ для розвитку комунікації.	Створення батьківського клубу «Спілкуємося разом».	
Листопад	«Спілкуємося без конфліктів»	1.	Ігри на розв'язання конфліктних ситуацій.	Тренінг «Методи розв'язання конфліктів у дитячому колективі».	Лекція «Конфлікти в дитячому колективі: причини та шляхи вирішення».	«Тиждень толерантності»
		2.	Вправи на розвиток емпатії.	Консультації з питань запобігання конфліктам.	Індивідуальні консультації з питань конфліктів.	
		3.	Читання та обговорення казок про дружбу.	Аналіз конфліктних ситуацій.	Практикум «Як навчити дитину розв'язувати конфлікти».	
		4.	Створення «Кодексу дружнього спілкування».	Розробка рекомендацій для вихователів.	Створення батьківської групи «Підтримка».	
Грудень	«Мої емоції»	1.	Ігри на розпізнавання емоцій.	Семинар «Розвиток емоційного інтелекту у дітей».	Бесіда «Роль емоцій у спілкуванні».	«День емоцій»
		2.	Вправи на вираження емоцій.	Консультації з питань емоційного розвитку.	Індивідуальні консультації з питань емоцій.	
		3.	Читання та обговорення казок про емоції.	Аналіз емоційних станів дітей.	Практикум «Як допомогти дитині розуміти свої та чужі емоції».	
		4.	Створення «Щоденника емоцій».	Підбір матеріалів для розвитку емоційного інтелекту.	Створення батьківської групи «Емоційна підтримка».	
Січень	«Ми - команда»	1.	Ігри на командну взаємодію.	Тренінг «Формування навичок командної роботи у дітей».	Лекція «Роль сім'ї у формуванні командних навичок дитини».	«Зимові командні»
		2.	Вправи на розвиток лідерських якостей.	Консультації з питань організації групової роботи.	Індивідуальні консультації з питань командної роботи.	
		3.	Проектна діяльність «Створюємо спільний проєкт».	Аналіз ефективності командної роботи.	Практикум «Як навчити дитину працювати в команді».	

		4.	Створення «Правил командної роботи».	Розробка рекомендацій для вихователів.	Створення батьківської групи «Командна взаємодія».	
Лютий	«Вчимося слухати та говорити»	1.	Ігри на розвиток уваги та слухання.	Семінар «Розвиток навичок слухання та говоріння у дітей».	Бесіда «Роль сім'ї у розвитку мовлення дитини».	«Тиждень рідної мови»
		2.	Вправи на розвиток зв'язного мовлення.	Консультації з питань мовленнєвого розвитку.	Індивідуальні консультації з питань мовлення.	
		3.	Читання та обговорення оповідань.	Аналіз мовленнєвих помилок дітей.	Практикум «Як навчити дитину слухати та говорити».	
		4.	Створення «Книги цікавих історій».	Підбір вправ для розвитку мовлення.	Створення батьківської групи «Мовленнєвий розвиток».	
Березень	«Ввічливість та доброзичливість»	1.	Ігри на відпрацювання ввічливих форм спілкування.	Тренінг «Формування навичок ввічливого спілкування у дітей».	Лекція «Роль сім'ї у вихованні ввічливості та доброзичливості».	«День доброти»
		2.	Вправи на розвиток доброзичливості.	Консультації з питань виховання доброзичливості.	Індивідуальні консультації з питань виховання.	
		3.	Читання та обговорення казок про доброту.	Аналіз ситуацій недоброзичливого спілкування.	Практикум «Як навчити дитину бути ввічливою та доброзичливою».	
		4.	Створення «Книги добрих справ».	Розробка рекомендацій для вихователів.	Створення батьківської групи «Виховання доброти».	
Квітень	«Спілкування з дорослими»	1.	Рольові ігри «Спілкуємося з дорослими в різних ситуаціях».	Семінар «Особливості спілкування дітей з дорослими».	Бесіда «Роль сім'ї у формуванні навичок спілкування з дорослими».	«Тиждень спілкування»
		2.	Вправи на розвиток поваги до дорослих.	Консультації з питань спілкування дітей з дорослими.	Індивідуальні консультації з питань спілкування.	
		3.	Читання та обговорення оповідань про спілкування з дорослими.	Аналіз ситуацій непорозуміння між дітьми та дорослими.	Практикум «Як навчити дитину спілкуватися з дорослими».	
		4.	Створення «Книги порад для спілкування з дорослими».	Розробка рекомендацій для вихователів.	Створення батьківської групи «Спілкування з дорослими».	